

FOR EVIGT FORBUNDET

De almenpsykologiske potentialer i Kohuts selvpsykologi¹

Preben Bertelsen

Selvpsykologien beskæftiger sig med den psykodynamik, der opstår i og med selvrefleksionen – d.v.s. de grunde til handling der opstår i og med den introspektion, der udføres med vilje. Dermed har selvpsykologien et ganske andet begreb om psykodynamik end det begreb, psykoanalysens funktionalistiske version af psykodynamikken har. Det er et begreb, der snarere nærmer sig den fænomenologisk-eksistentialistiske version af psykodynamikken. I denne artikel vil jeg se på, hvordan der på grundlag af de almenpsykologiske potentialer i Kohuts selvpsykologi kan udvikles en almenpsykologisk model af den intentionelle selverkendelses psykodynamik som et af de centrale organiserende principper i det menneskelige.

I artiklens første, indledende del vil jeg forsøge at anskueliggøre de grundfænomener, som begrebet om selvet identificerer, og som har særlig relevans for Kohuts bidrag til forståelsen af selvets psykodynamik. I anden del vil jeg gennemgå Kohuts selvpsykologi, og i den tredje del vil jeg se nærmere på det almenpsykologiske gods, der kan uddrages heraf: Centralt står her sondringen mellem en selvpsykologi baseret på intentionalitet (og selvorganisering) som dynamisk kraft og så psykoanalysen baseret på opfattelsen af, at de væsentlige dynamiske kræfter er af funktionel natur (og af at vi er determinerede væsener). Til slut vil jeg gøre mig nogle yderligere perspektiverende overvejelser over begrebet om selvet, om tilværelsesprojektet og om virksomheden som mulige almenpsykologiske grundbegreber.

1. Indledning: Selvets fænomenologi

»Han havde engang arbejdet på en katedral – Exeter. I begyndelsen havde han betragtet det som et arbejde som alt andet. Han var blevet vred og havde taget det fortrydeligt op, da bygmesteren havde bebrejdet ham, at hans arbejde ikke var godt nok; han vidste med sig selv, at hans arbejde i omhyggelighed hævede sig over gennemsnittet. Men så havde han pludselig indset, at en katedrals murværk ikke blot skulle være i orden, det skulle være *perfekt*. Det skyldes dels, at katedralen var Guds hus, men også at bygningsværket var så *stort*, at selv den mindste hældning i muren, selv den svageste afvigelse fra det absolutte plan kunne få katastrofale følger for hele strukturen. Toms fortrydelse blev til fascination. Kombinationen af et så kolossalt og ambitiøst bygningsværk og en pinlig optagethed af selv de mindste detaljer åbnede hans øjne

for fagets uendelige muligheder. Han lærte af bygmesteren i Exeter om proportionerne, om visse talnumres symbolik og om de næsten magiske formler for udregning af en murs tykkelse eller for et trins vinkel i en vindeltrappe. Den slags ting fascinerede ham, og det var med undren, han opdagede at mange murere ikke fattede deres betydning.

Med tiden blev Tom bygmesterens højre hånd, og det var på det tidspunkt, at han blev opmærksom på mesterens mangler. Manden var en fremragende håndværker, men en elendig organisator. Han huskede for eksempel ikke at indkøbe tilstrækkeligt med sten til at kunne holde trit med opførelsen, eller at sikre sig, at grovsmeden fremstillede de rigtige redskaber, eller at kalk blev brændt og sandet knust af mørtelblanderne, at træ blev fældet af tømmerne eller at få tilstrækkeligt med penge af domkapitlet til at kunne betale materialer og løn til folkene.

Hvis Tom var blevet i Exeter, indtil mesteren døde, ville han selv være blevet mester; men domkapitlet løb tør for penge – delvist forårsaget af mesterens dårlige administration – og håndværkerne måtte tage videre, på udkig efter arbejde andre steder. Tom havde fået tilbudt arbejde af slotsforvalteren i Exeter med at reparere og udbygge byens fæstningsanlæg. Det ville have været en livsstilling – i hvert fald så længe han var arbejdsduelig – men Tom havde sagt nej, for hans eneste lyst var nu at bygge katedraler.

Hans kone, Agnes, havde aldrig forstået denne beslutning. De kunne have haft et godt stenhus, tjenerskab og egen stald og kød på bordet hver dag; og hun havde aldrig tilgivet Tom for at have sagt nej. Hun kunne ikke fatte den udspekulerede længsel efter at måtte bygge en katedral, og grunden til den: den altopslugende interesse for planlægning; den intellektuelle udfordring i udregninger; murens utrolige tykkelse og endelig det åndeløst smukke og storslåede resultat.« (Ken Follet: Jordens søjler, 1989, s. 18f).

Selvets grundfænomener.

Tom handler med stadig større selvstændighed i en verden, der bliver stadig mere hans. Han får en stadig større indsigt i sit murerfag og bevæger sig stadig mere ind på fagets organisatoriske områder. Det bliver stadig mere ham at bygge katedraler, og katedralernes verden kommer til at udgøre et stadig større fundament i hans livsverden. Samtidig bidrager han til udviklingen af den kulturelle omverden, han lever i.

Tom reflekterer over, hvordan han vil indrette sin tilværelse, og hans tilværelsesprojekt, det han vil med sit liv, tager igennem årene en stadig klarere form. Han vil bygge en katedral. Hans tilværelsesprojekt er uadrettet. Det er ekstrospektivt på den måde, at det er *rettet mod* de tilværelsesmuligheder, der objektivt findes i hans omverden, og rettet mod de vanskeligheder og ydre modstande mod hans projekt, som han skal overkomme, de forpligtelser han skal overholde, de uomgængelige materielle vilkår på alle planer (bygningssstatik, organisatoriske og sociale forhold

m.m.), som han skal lære at håndtere. Det er også ekstrospektivt *rettet af* omverden. Det skal forstås sådan, at de værdier og muligheder, der findes i hans omverden, så at sige trækker hans opmærksomhed ind mod sig – de opfordrer til rettedhed, eller har opfordringskarakter, som Lewin kaldte det. I og med tilværelsesprojektets ekstrospektive udadrettethed er der også en introspektion. Han er introspektivt rettet mod, hvad han vil med sit liv, på hvilken måde han vil leve livet, så det giver ham mening, hvilke valg han ønsker at træffe, hvilke besværligheder han orker og tør og ønsker at tage livtag med, hvad der giver hans fornemmelse af ham selv og sit liv en fylde til forskel fra det iblandt tilværelsens muligheder, der ikke giver ham fylde, eller som er ligegyldigt eller giver oplevelses- og meningsfylde, som er ham ubehagelig. Det er katedralerne, der fylder ham med fornemmelse af mening.

Således skaber han sit selv i og med, at hans objektive omverden lader sig skabe af ham som en katedralernes livsverden.

Katedralbyggeriets livsverden giver Tom en fylde både kognitivt, emotivt og konativt. Han bliver fyldt af erkendelse af byggeriets mangfoldigheder både i det store og det små; af murenes dynamik og statik, af de geometriske beregningers verden, af organisationen. Tom bliver fyldt med følelser – af vrede og forurettethed, af fascination, af undren, af fortryllelse og idealiserende bjergtagethed. Og Tom er fyldt af vilje, stræben og formålsbevidst, han er fyldt af længslen efter at realisere sit tilværelsesprojekt og er fyldt af en stræben efter at få mulighed for at realisere den tilværelse, der netop giver selvet dén form, dén retning og dén fylde.

Han kunne have gjort noget andet, han kunne havde valgt anderledes, og han fik faktisk tilbudet om sikkerhed i ansættelsen. Netop fordi han kunne havde valgt anderledes, er de handlinger og oplevelser, hvormed han skaber sig og sin livsverden ud af den objektive mangfoldighed af mulighedsbetingelser, ikke determinerede. Hverken fremmede ydre kræfter eller fremmede indre kræfter, d.v.s. kræfter i ham, som han ikke kender til. Han har derimod sine egne grunde – og dermed har han sin fri vilje. Hans motiver er hans egne.

Dette er grundfænomenerne i selvets fænomenologi. Dets rettedhed af og mod livsverdenen, dets fylde, dets lokalisering og dets grunde.

Indkredsning af begrebet om selvet.

Tom Bygmester har sine egne grunde til at udvikle sit tilværelsesprojekt og sig/sit selv. Det, han gør og stræber efter at kunne komme til at gøre, skal ikke forklares som virkning af ydre årsager. En kausal årsag er per definition noget, der ligger uden for, og i den forstand er fremmed for, den virkning, som den afstedkommer. Men Tom er ikke fremmedbestemt på den måde. Det kan godt være, at han må navigere og manøvrere mellem ydre rammebetingelser af både fysisk, kemisk, biologisk og social og kulturel art, som han ikke er herre over. Det kan også godt være, at den verden, han må leve sit liv i, har et bestemt afgrænset sæt af tilværelses-

muligheder at tilbyde, og det kan også godt være, at han er drevet af uomgængelige kræfter, så som f.eks. behovet for føde, ilt og sex. Det kan godt være, at hans mandlige hormonspejl er steget ham til hovedet, således at han har en vis forkærlighed for de store rejsninger. Men det er psykologisk set ikke det centrale. Det er klart, at hans tilværelse har en konstitution, og hans psyke er lige så lidt et fritsvævende luftkastel som den katedral, han en gang kommer til at bygge. Psykologiens pointe er, at han faktisk kunne have valgt anderledes, og at han lokaliserer og retter sig på sin egen måde. Andre tilværelsesprojekter kunne have korresponderet udmærket med den givne konstitution og de givne drifter: Han kunne have blevet ridder og forsøgt at vinde kontrol over omverden med højt rejst lanse, eller som bisp havde besværges folket med sin bispestav. Men Tom vælger at rejse mure. Hverken det deterministiske princip (dette, at der ikke kan ske andet end det, der med nødvendighed må ske) eller kausalitetsprincippet (dette at en begivenhed altid må være forårsaget af noget, der går forud for denne begivenhed) er tilstrækkelige forklaringsprincipper her.

Heller ikke biologiens særlige variation over kausalitetsprincippet og determinismen, nemlig funktionalismen, er tilstrækkelig. Det funktionalistiske princip siger, at det, der foregår eller forekommer, gør det, for at (!) et bestemt ydre mål skal kunne opnås. F.eks. er et dyrs adfærd funktionelt, hvis den sikrer dets egen mulighed for forplantning og dermed artens overlevelse. Det er altså det ydre fremmede mål, nemlig artens videreførelse, der organiserer og retter dyrets funktionelle adfærd. Men psykologisk giver funktionalitetsprincippet ikke en tilstrækkelig forklaring på Tom Bygmesters livsvirksomhed. Det kan da godt være, at han på det grundlæggende og konstitutive plan opfører sig funktionelt og i den forstand fremmedbestemt. Men på det afgørende niveau, der hvor hans tilværelsesprojekt, og retningen for skabelsen af sammenhængen mellem hans selv og hans livsverden tager form, opfører han sig ikke særligt funktionelt og hensigtsmæssig. Han vælger ikke den letteste og sikreste vej til at sikre sig selv og sit afkom, han bringer sig i fare for at dø af sult og i fare for, at hans kone forlader ham.

Heller ikke begrebet om identitet er tilstrækkelig til at fastholde det, som er væsentligt her. Identitetsbegrebet refererer til, at Tom er lokaliseret og lokaliserbar. Han har identitet i den forstand, at han er en bestemt enhed i tid og rum. Han er og forbliver i en vis forstand den samme på tværs af den mangfoldighed af forskelligartede situationer, han befinder sig i, og som han opsøger. Han forbliver transsituationelt den, der overordnet set har det samme tilværelsesprojekt for. Han vil bygge katedraler, hvad enten han er sammen med sin kone og børn, eller forhandler med bygherrer i de byer han, og hans familie drager igennem og de slotte, han kommer til. Lige såvel som han har transsituationel identitet har han også transhistorisk identitet. Han er den samme, som han var dagen i forvejen, og som han vil være dagen i morgen. Det er hans overordnede tilværelsespro-

jekt, der skaber kontinuitet i tiden – også selv om dette tilværelsesprojekt i sig selv undergår forandringer (f.eks. fra et måske nok dygtigt, men dog instrumentelt forhold til murerfaget og til det professionelle skabende og organisatoriske forhold til faget). Men begrebet om identitet er ikke et begreb om den psykodynamik, der ligger i Toms egne grunde og stræben efter en meningsgivende livsverdensrealisering.

Tilsvarende er heller ikke begrebet om personlighed tilstrækkeligt. Begrebet om personlighed identificerer og fastholder de særlige træk og egenskaber, der karakteriserer Toms (og alle andres) tilværelsesstil og det liv han lever, det han gør, og det han har præference for. Tom er en person i den forstand, at han er lokaliseret på en bestemt måde i den objektive verden, han lever i. Han er en person i og med, at han indtager en bestemt samfundsmæssig og kulturel position med bestemte moralske, politiske, juridiske og økonomiske forpligtelser og rettigheder. Og med begrebet om Toms person(hed) eller position forstår vi noget af det, der konstituerer hans tilværelsesprojekt (f.eks. dette at opføre sig på en ordentlig, anstændig, sandfærdig måde). Men vi har hverken identificeret eller begrebsligt fastholdt den særlige psykodynamik, der giver hans virksomhed, tilværelsesprojekt og livsverden den rettethed, den nu en gang har.

Vi har altså brug for et særligt begreb til at fastholde det almenpsykologiske grundfænomen, at Tom Bygmester lever sit liv, indretter sin tilværelse og former sin livsverden af grunde, der er hans egne. Vi har brug for et særligt begreb til at forklare, hvad det er, der bevæger ham, eller rettere: hvordan *han* bevæger sig selv. Vi har brug for et særligt begreb til at fastholde og forklare, at han skaber sin egen psykodynamik ved, at han introspektivt oplever sig og stræber efter at blive til netop *dén*, der vil leve sit liv på denne måde. Dette begreb er selvet.

Det er begrebet om selvet, der giver os et begreb om, hvordan vi skaber os selv i og med, vi skaber vores livsverden. Selvet er det, der giver vores virksomhed og oplevelser en rettethed mod en bestemt tilværelse. Selvet er de egne grunde, der opstår i og med, at man introspektivt organiserer sine egne og tilværelsens konstitutioner på en sådan måde, at man på det grundlag kan leve en bestemt tilværelse. Selvet er den introspektivt skabte rettethed mod den måde, man er eller stræber efter at være rettet mod sin livsverden.

Selvet er rettetheden mod rettetheden.

Som det fremgår kan selvet ikke stå alene som almenpsykologisk grundbegreb. Vi ved jo, at Tom er den, han er, i og med han har det for med sit liv, som han har, og omvendt har han det særlige for med sit liv, fordi han nu en gang er den, han er. Det er to sider af samme sag. To sider der står i et indvendigt forhold til hinanden, d.v.s. som ikke kan forstås uafhængig af hinanden.

Selvets psykodynamiske struktur.

Kohuts selvpsykologi kan hjælpe os til mere præcist at identificere visse psykodynamiske aspekter af selvet.

For det første bemærker vi, at Toms tilværelsesprojekt, herunder også dets rettethed ind mod egen rettethed, på godt og ondt, og til tider mere eller mindre, har gennemslagskraft, viljestyrke, udfarenhed. En viljestyrke bag måden at være rettet på, en viljestyrke og gennemslagskraft til at sætte over forhindringer, til at bringe ofre, til at sige ja til ét og nej til andet. D.v.s. en konativ udfarenhed. Vi ser også hos Tom en faglighed og en kognitiv-instrumentel bemestring af såvel sig selv og sit eget liv, som den objektive omverden. Endelig ser vi hos Tom en række følelser forbundet med denne udfarende kraft: F.eks. i begyndelsen en fornærmet vrede over at blive irettesat af mester. Senere ser vi en stolt selvhævdende følelse af at gøre det, som han nu en gang vil gøre.

For det andet ser vi at denne udfarende rettethed er en rettethed mod noget, nemlig mod en tilblivende livsverden og al dens specifikke indhold, som er værd at rette sig mod, som værdsættes, respekteres, beundres, som er et godt mål. F.eks. en rettethed mod Exeterbyggeriets mester i form af en idealisering af hans håndværksmæssige dygtighed, en idealisering, beundring og værdsætning i det hele taget af hele den del af verden, der vedrører katedralbyggeri. Også Jack, Tom Bygmesters stedsøn, har denne fascination under huden:

»Det ville have været umuligt at fatte, at hele konstruktionen kunne holdes oppe, hvis ikke ribberne så tydeligt viste, hvordan vægten blev båret af murpiller og søjler. Her var beviset på, at en stor bygning ikke behøvede tykke mure med små vinduer og massive støttepiller for at blive stående. Hvis vægten blot blev ligeligt fordelt på de bærende elementer, kunne resten af bygningen bestå af lette sten, glas og luftige rum. Jack var tryllebundet. Det var næsten som at blive forelsket. Euklid havde været en åbenbaring, men denne kirke var mere end det, for den var samtidig så smuk. Han havde haft visioner om en kirke som denne, og nu stod han i en, rørte ved den, stod under hvælvinger, der rakte helt op i himlen.« (Ibid., s. 702).

Indspundet mellem tilværelsesprojektets rettethed »ud fra« og »ind imod« ligger Toms (og Jacks) faglige færdigheder og i det hele taget hans faktiske funktionelle evner til at håndtere den verden, han lever i. På den ene side er hans færdigheder og evner rettet ud mod realiseringen af hans livsverden og hans tilværelsesprojekt. På den anden side er disse færdigheder rettet ind af de værdier og mål i form af en realiseret livsverden, som giver hans tilværelse og hans selv indholds- og meningsfylde.

Disse to sider, dette at være udfarende og dette at være rettet ind mod noget er ikke to forskellige sider. Det er to sider af samme mentale akt: Du kan fænomenologisk se det for dig ved at genkalde dig noget, du vil

eller har til hensigt.... Du vil da erfare begge sider under ét – både det *at* du vil, og *det* du vil. Ligesom det er én og samme mentale akt, når Tom siger til sig selv: »Jeg vil bygge en katedral.« Den udfarende pol glider over i den indrettede pol, og de eksisterer ikke uafhængig af hinanden.

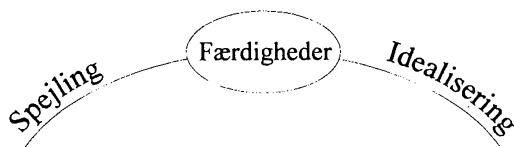
Det er dette polariserede billede af rettetheden i selvet, der er Kohuts bidrag til begrebet om selvets dynamik: a) En ambitiøs retten ud mod som samtidig er b) en værdsættende retten indad, samt c) færdigheder og evner der er indspundet i denne bipolarere rettethed.

2. Kohuts selvpsykologi

Det bipolarere selv som overordnet psykodynamik.

Jeg vil i resten af artiklen beskæftige mig med Kohuts bidrag til en psykodynamisk forståelse af selvet. Kohut formulerer sig inden for den kliniske psykologis begrebslige rammer og sprogbrug; men jeg vil anlægge et almenpsykologisk perspektiv på de teoretiske potentialer i hans projekt. Den følgende fremstilling baserer sig først og fremmest på Kohuts senere værker, hvor hans selvpsykologi og hans endelige opgør med psykoanalysen kommer fuldtone til udtryk: *The restoration of the self*, fra 1977, og *How does analysis cure*, fra 1984, samt »*Introspection, empathy, and the semicircle of mental health*«, fra 1982.²

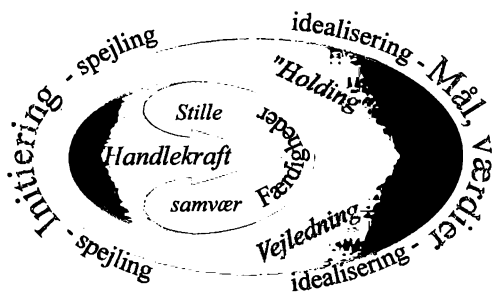
Med disse indledende bemærkninger bag mig, vil jeg se nærmere på Kohuts model af selvet og dets poler, sådan som jeg har forsøgt at illustrere den med figur 1 og 2.

Figur 1.

Figur 1 illustrerer Kohuts model af det bipolarere selv og af det mønster af dynamiske kræfter, som enhver af vore handlinger og oplevelser (og helt overordnet vores livsvirksomhed) er spundet ind i. På den ene side initieres de og kommer til *udtryk* i en handlekraft i forhold til tilværelsen. Disse kræfter ses så at sige realiseret i form af de skabte ændringer i omverdenen – de spejles så at sige i omverdenen. På den anden side rettes

de ind under *indtryk* af det, som udgør mål og værdier i tilværelsen – det som idealiseres. Det er med vore færdigheder, at vi realiserer vores tilværelse – færdigheder der initieres og iværksættes i og med handlekraften, og som rettes ind mod og bruges i forhold til de mål, vi værdsætter.

Figur 2. Det bipolare selv

I figur 2 er med flere detaljer søgt illustreret, at vore mål, værdier og idealer så at sige omslutter vore handlingers og oplevelsers initiering og udfarende kraft. Dels på en vejledende måde for så vidt vores udfarende handlekraft er *rettet af* de mål og værdier, som vi idealiserer. Dels omslutter værdierne og målene vores handlekraft på en måde, som man med Winnicott på engelsk kalder for »holding«: Dette at »holde om« på en tryghedsskabende og egenomsorgsfyldt måde, som giver forsikring om, at man er på rette vej. Kohut bruger ikke selv termen »holding«. Men han tænker i dette begrebs baner, når han adskillige steder rundt om i sit forfatterskab siger, at vi fra denne pol kan mildne, berolige, dæmpe (»soothe«) os selv, når vores handlekraft emotionelt set tenderer mod accelereret aggression eller fortvivlelse og panik. Tom Bygmester mærker sig som del af og medskabende aktør i katedralernes kultur og føler sikkerhed og tryghed i sine valg af bestræbelser ved at være part i denne livsverden.

På den anden side viser figur 2, hvordan netop denne udfarende handlekraft så at sige opstår i og træder ud af denne »holding« og vejledning. Denne handlekraft får da i form af de konkrete handlefærdigheder et udtryk, der *retter sig* skabende mod realiseringen af de idealiserede mål og værdier. Det er med disse udadrettede bestræbelser og med denne handleenergi, at Tom Bygmester realiserer sine bestræbelser, skaber sin livsverden. Det er med denne udfarenhed at identificeringen af sig selv som bygmester får indholdsfylde og mening for Tom.

Derfor er de realiserede mål og værdier, der skabes i form af katedralerne *spejlbilleder* af selvets udfarende udtryk. Ved således at kunne *spejle* sig i den livsverden han er medskaber i, bekræftes Tom Bygmesters selv og bliver spejlende fyldt af indhold og mening.

Endelig er det disse fælles håndværksmæssige og arkitektoniske færdig-

heder, disse fælles teknisk og æstetiske måder at gribe ind i omverdenen og skabe et stykke livsverden, som gør, at f.eks. Tom og Jack finder sammen og føler sig beslægtede. De oplever at være af samme slags ved at dele et fælles samvær omkring katedralerne som et fælles tredje.

Det er sådan Kohut opfatter selvet. Som en ubrudt energisk spændingsbue, et energetisk kontinuum fra ambitioner via talenter, færdigheder samt samværet omkring det fælles tredje, som disse færdigheder afstedkommer, og mod basale idealer. Det er spændingsbuen fra det spejlende, over færdighederne og samværet, og til idealerne, målene og værdierne, der udgør den overordnede motiverende igangsætning og rettethed i vores måde at leve vort liv på. Spændingsbuen er den psykodynamiske struktur i vores selv- og omverdensoplevelse, der udgør den overordnede psykodynamik.

Kohuts selvpsykologi er altså en psykodynamisk psykologi, der handler om de tilværelsesskabende og selvskabende kræfter, hvormed vi igangsætter og værdiorienterer os i vore handlinger og oplevelser. Det er en ganske anden psykodynamik, der her er tale om, end den klassiske psykoanalytiske funktionalistiske version af psykodynamikken. Det er en motivationspsykologi, hvor selvet, og den fortsatte introspektive/ekstrospektive udvikling af selvet, udgør vore egentlige handlings- og oplevelsesgrunde. Det er altså en fænomenologisk-eksistentiel psykodynamik, hvis grundkræfter er de grunde, der opstår i og med, at vi retter vores opmærksomhed introspektivt indad mod vort selv, samtidig med at vi retter opmærksomheden ekstrospektivt udad mod frembringelse af vores tilværelse. En psykodynamisk tænkning som altså i bund og grund bryder med psykoanalysens funktionalisme ved at centrere sig om de handlings- og oplevelsesgrunde, som vi selv udvikler. Psykoanalysens begreber er derfor også ganske uegnet som teoretisk sprog for en psykologi af fænomenologisk-eksistentiellistisk tilsnit.

Selvets struktur vs. dets indhold.

Kohut sonderer skarpt mellem selvets struktur og dets indhold. Indholdet er indholdet i de konkrete værdier og mål, som hver enkelt er rettet mod, og som udgør den personlige individualitet, hvormed selvet adskiller sig fra alle andre selver. Selvets struktur er derimod det mønster af psykodynamiske kræfter, der retter sig som en spændingsbue fra den spejlende pol over de basale færdigheders udtryksgivende former og til den idealiserende pol. Med struktur menes ikke et funktionalistisk apparat, sådan som man tænker sig det i psykoanalysen i øvrigt (såvel drifts- og egopsykologien som objektrelationismen) bestående af fremmedstyrende psykodynamiske kræfter, der selv ligger uden for den introspektive/ekstrospektive selvorganiserings rækkevidde. Med struktur mener Kohut snarere det fundamentale oplevelsesmønster, som spændingsbuen udgør, og som gør, at en person kan opleve sig som sammenhængende i rum og tid, leve et fuldtone liv, være vitalt udfarende, være balanceret og organiseret. Det, der giver struktur, er vores vedvarende oplevelse af at være et center for initiativ og

udtryk, samt at være center for modtagelse af indtryk, der giver indholds- og meningsfylde. (se f.eks. Kohut 1984, s. 99, se også Bertelsen 1994a, kapitel 2).

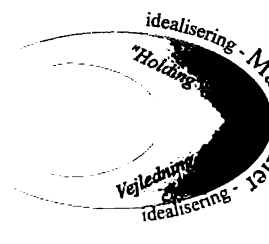
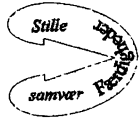
Kohut går altså imod psykoanalysens funktionalistiske opfattelse af, at selvet (det introspektivt oplevede) blot skulle være et overfladefænomen og et ledsagefænomen, som man skal trænge ned igennem eller bagom for at få fat i dels de dybere og i forhold til dette selv fremmede psykodynamiske kræfter (det'et) og dels det *selvfremmede* (uden for rækkevidde fungerende) driftsregulerende jeg eller de *selvfremmede* objektrelationer. Bemærk at dette ikke en afvisning af den *fænomenologiske* proces, hvorved man fremmedgør sider af sig, sider som man ikke kan, vil, tør opleve som sine egne, og som man derfor *oplever* som fremmede kræfter i sig, men som altså ikke desto mindre er en del af ens selv, af ens handlegrunde og egen oplevelsesmåde. Som når de grunde, man har til at blive alkoholiker, ikke harmonerer med de grunde, man har til at opleve sig som ikke-alkoholiker, hvorfor man fornægter og fremmedgør alkoholikergrundene og oplever alkoholismen som et ydre problem, man har pådraget sig (dette har jeg behandlet mere indgående i Bertelsen 1993, samt i Bertelsen 1994a).

Hovedforskydninger i selvets psykodynamik.

For de fleste af os gælder iflg. Kohut, at vi vil være mere eller mindre polariseret omkring én af de tre grundkonstituenten. Det giver forskellige psykodynamisk strukturer, hvilket er forsøgt illustreret i figur 3.

Den empatisk-introspektive metode.

Metoden til indsigt i selvets dybdefænomenologiske psykodynamiske struktur er den empatisk-introspektive metode. Introspektion og empati er sider ved hinanden. Kohut kalder empati for vikarierende introspektion, fordi empati i denne sammenhæng er en måde at sætte sig ind i hvordan den anden tænker, stræber, føler. Tilsvarende er introspektion éns empathiske indsigt i éns egne tanker, ønsker, bestræbelser og følelser. Når man forholder sig empatisk til en anden, søger man at mærke, forstå og at tænke nærmere over, hvordan den anden person spejlende, idealiserende og samværssøgende rækker ud i verden i almindelighed og mod én selv. Det er ved at være opmærksom på denne følelsesmæssige resonans i sig selv, at man kan sætte sig i den andens sted. Empati er udtryk for den genklang, den resonans, som den anden vækker i én i kraft af den måde, som vedkommende er rettet mod verden (og sig selv) på. Man søger at sætte sig i den andens sted på en måde, som han eller hun måske endnu ikke kan, ikke vil, ikke tør selv – man gør det altså vikarierende introspektivt.

	<p>Kerneselvet polariseret omkring spejling</p> <p>Nogle af os vil overvejende være optaget af selve dette at udtrykke os og af selve dette at spejle os og finde bekræftelse på vort selv i omgivelserne, hhv. at lade omgivelserne spejle og bekræfte os. Det kunne f.eks. være den bygmester, der mindre er optaget af katedralens skønhed og mere optaget af at se sig selv og sine ideer realiseret og modtage omgivelsernes beundrende respekt for sin dygtighed.</p>
	<p>Kerneselvet polariseret omkring idealisering</p> <p>Andre af os vil overvejende være optaget af selve dette at føle sig som del af og som opløftet af de mål og værdier i den livsverden, som vi idealiserer. Det kunne f.eks. være den bygmester, der er mindre optaget af sin egen selvhævdende udøvelse og skaberkraft og mere optaget af selve dette at blive vejledt og støttet i sin tilværelse ved at være en del af katedralbyggeriets broderskab og ved i det hele taget at være en del af den mulige kulturelle livsverden.</p>
	<p>Kerneselvet polariseret omkring stille samvær</p> <p>Atter andre af os vil ikke så meget være optaget af at føle os opløftet, vejledt, eller bekræftet, som af det blotte samvær med andre mennesker af samme slags som én selv. Det kunne f.eks. være bygmesteren, som først og fremmest er optaget af i sit arbejde at fornemme, at han er sammen med mennesker, der foretager sig det samme, som ham. Man kan kalde det for stille samvær, fordi det netop ikke drejer sig om andet end dette at være omgivet af andre af faget. Dette, at spejle sig i de andre og få de andres bekræftelse og dette at idealisere andre på en måde, så man oplever at de kan »løfte« én, er trådt i tyst baggrund.</p>

Figur 3. Forskellige polariseringer af kerneselvet

Den anden kan være rettet mod verden på en spejlingssøgende, ideal- og værdisøgende, samt samværssøgende måde, der er udtryk for vedkommendes selv, og som vækker empatisk resonans hos én, uden at den anden gør sig klart, at det er på denne måde, han/hun rækker ud. En persons selvudtryk kan altså godt vække empatisk resonans hos en anden person, uden at det vækker selvindsigtsgivende introspektiv resonans hos vedkommende selv. En resonans som den anden kan give udtryk for ved faktisk at spejle og bekræfte den andens selvudtryk, ved faktisk at lade sig idealisere og dermed give den anden en fornemmelse af »holding«, og ved faktisk at oprette og opretholde et samvær, evt. om et fælles tredje. Empati giver derfor ikke bare indsigt i en andens selvstruktur, men giver også mulighed for udvikling af den andens introspektive selvindsigt – og dermed udvikling af den andens selvstruktur. I denne opfattelse af selvets dannelse i og med betydningsfulde andres resonans på selvudtrykket ligger Kohut

på linje med andre teoretikere i et bredt spektrum fra f.eks. Mead over Stern til Buber.

Kohut peger på to niveauer i empatien. Empati er for det første den måde, hvorpå man observerer (indsamler data om) den andens subjektive oplevelsesmåde og selvstruktur. Empatien er i den forstand en *forståelse* af den anden. For det andet består empatien i den refleksion, man gør sig over det, man har forstået og af de *forklaringer*, man giver den anden: Empati består også i at kunne skabe begreb om og af at kunne vise den anden vedkommendes psykodynamik og evt. dynamiske strukturfor skydningerne i disse.

At føle sig forstået af en anden er helt nødvendigt for, men også utilstrækkeligt for en mere vedvarende og blivende udvikling af sit selv. Selve erfaringen af det gode resonante samvær med et andet menneske frembringer en god *selvforfølelse*, men også blot en følelse, der ikke har den klare introspektive selvindsigts karakter. Det blot forstående samvær har derfor en tendens til kun at bevirke flygtige og forbigående forandringer i følelserne og til at forton sig med tiden. Mere vedvarende introspektive selvforandringer kræver forståelse, men også forklarende begrebsdannelser. Den vikarierende introspektions forklaringsniveau er lige så nødvendig en del af den interpersonelle psykodynamiske selvudviklende kraft, som resonant forståelse er det. Det er den kraft, der ligger i forklarende at flytte følelsen af det, man endnu ikke har et begreb skabt om, op på det begrebslige indsigtensniveau, der bevirker, at man kan holde specifik fast i sin introspektion og selvrefleksion. Den ledsagende forklaring muliggør, at man begrebsligt og anskueliggjort kan genkalde sig og igen og igen reflektere over den selvstruktur, som viste sig på forståelsesniveauet og i følelsen af at blive forstået.

Selvet er det psykologiske fænomen, vi observerer, forstår og forklarer ved empatisk at rette os mod den andens selv og dets spejlende, idealiserende og samværssøgende rettethed og ved introspektiv at rette os mod vores eget selv og dets rettethed. Erkendelsen af selvet (til forskel fra drifts- og jegfunktioner, samt objektrelationer) er en i positivistisk (og klassisk psykoanalytisk) forstand *ikkeneutral* erkendelse. Selvet kommer man kun i kontakt med ved først at mærke den resonante rettethed i én selv – som en andens selvs rettethed afstedkommer – og dernæst ved at give udtryk for denne resonans på en måde, som gør en forskel for den anden, for den andens introspektion og selvdannelse.

»Hvis vi er i en situation i hvilken et andet menneske lytter til os for at kunne forstå os og give os en forklaring på os selv [...] så er vi ikke i en situation, som på nogen måde kan kaldes neutral. Tværtimod er det en situation, som i dens psykologiske påvirkning af os er lige det modsatte af neutral – faktisk er det en situation, som kan siges at forsyne os med den mest afgørende emotionelle oplevelse for psykologisk overlevelse og vækst: opmærksomheden fra [...] menneskelige omgivelser.

som via empati forsøger at forstå og deltage i vort psykiske liv.« (ibid., s. 37).

Det er empatiens interpersonelle psykodynamiske kraft, som er den centrale motor i udvikling af og udformningen af selvet.

Selvets udvikling og selvobjekterne.

»Projekt menneske« er den særlige empati, der kobler sig til det gryende selvs tilkoblinger til menneskeverdenen, og som organiserer det gryende selv ind i en rettethed mod dette projekt menneske og dets rettethed. Kohut taler i forbindelse med dette projekt menneske eller denne rettethed fra de omsorgsgivende og betydningsfulde andre mennesker om *selvobjekter*.

Selvobjektet er – med mine ord – de sider ved den anden, som selvets udvikling er særligt rettet mod, og som forholder sig empatisk resonant til denne udviklingsbestræbelse. Den andens selvobjektsider er den empatisk afstemmende rettethed hos vedkommende. Det er den empati, som er vikarierende introspektion, som fører til udviklingen af egentlig introspektion og dermed til opbygning og organisering af selvets struktur. Kohut definerer...

»[...] den almene betydning af begrebet om selvobjektet som den dimension ved vores oplevelse af en anden person, der er relateret til denne persons støtte og afstivning af vort selv.« (ibid., s. 49).

Kohut definerer ganske vist selvobjektet som subjektiv oplevelse af den anden. Men samtidig bestemmes denne subjektive oplevelse også som en oplevelse, der reelt reguleres af den andens vikarierende introspektion. Den opfattelse, at det er den reelle anden, og vedkommendes væren, gøre og laden, der udgør det materielle indhold i den subjektive oplevelse, gør at tankegangen bag selvpsykologien og begrebet om selvobjektet har karakter af realisme.

Det gryende selv bliver til og tager form i et sådant empatisk miljø af selvobjekter: Et miljø af mennesker der er særligt rettet mod den lilles selvudvikling, og som har projekt menneske for med barnet. Kohut indvender mod en reduktiv driftspsykologi og andre biologiserende psykologier, at uanset hvor perfekt eller mangelfuldt omgivelserne tilfredsstiller barnets biologiske behov, så er den empathiske kvalitet afgørende for den psykiske udvikling, og det vil sige for udviklingen af selvet. Det afgørende er det omgivende miljøes selvobjektkvalitet. Kohut taler da også flere steder om ...

»[...] den psykologiske ilt, responsen fra empathiske selvobjekter uden hvilken vi ikke kan overleve psykologisk.« (ibid., s. 18).

Optimal frustration som selvudviklingskraft i projekt menneske.

I Kohuts selvpsykologi identificeres den centrale udviklingsdynamiske kraft som sagt som den empati (vikarierende introspektion), der fører den introspektive selvudvikling ind i dens nærmeste udviklingszone. En sådan udviklende empatisk resonans og en sådan empatisk rettethed fra selvobjekternes side består i ikke helt præcist at møde barnet (og for den sags skyld den voksne, senere i livet), der hvor det ér, men at møde det der, hvor det er i stand til at komme hen. Kohut kalder dette for optimal frustration: Tilstrækkeligt frustrerende til at der hjælpes til en realitetskorregerende indføring i nærmeste udviklingszone – og ikke så frustrerende at der er tale om et empatisvigt og en manglende støtte, der snarere ville forhindre barnet i at gøre sig nye introspektive erfaringer.

Svarende til de tre grundkonstituenten i selvet (spejling, færdigheder, idealisering) er der tre udviklingsdimensioner i selvets udvikling og følgelig tre dimensioner i det selvobjektmiljø, som selvet skal udvikle sig i.

I den spejlende dimension består den gryende selvfornemmelse i følelsen af handlekraft og af kompetence over for omverdenen, følelsen af at kunne manipulere den og realisere det, man ønsker. Det er en i begyndelsen grandios og omnipotent følelse af at have total handlemagt over alverden, som gradvist neddæmpes til et realistisk niveau i overensstemmelse med ens faktiske evner i og med man bliver stadig mere realitetsorienteret. I denne dimension er forældrene selvobjekter i det omfang, de på den ene side på en afstemmende måde spejler og beundrer hver af barnets bemestring og udviklingsskridt samtidig med, at de også hele tiden nedtoner den ambitiøse omnipotens optimalt. D.v.s. hverken nedtoner så meget, at de ikke spejlende afstemmer sig med barnets selvhævdende og udfarende stolthed over egen formåen eller undlader at nedtone således at barnet forbliver i en ukorrigeret fornemmelse af almagt.

Hvis selvobjektmiljøets svigt er mere end optimalt frustrerende, får selvet ikke mulighed for at glide ind i de næste udviklingszoner. Selvudviklingen er afhængig af optimalt frustrerende spejling og bekræftelse og vil forblive fastlåst i en søgen efter adækvate selvobjektmiljøer, indtil der en dag dukker mennesker op, som kan fornemme denne fastfrosne barnligt-grandiose spejlende rettethed, og som endvidere er i stand til at møde denne rettethed ned en optimalt frustrerende empatisk rettethed.

Et selv, der retter sig arkaisk spejlende ud mod omverdenen, vil konativt være grandioست selvhævdende og stræbende efter urealistisk kontrol med verden omkring og med andre mennesker. Alt, hvad en sådan person foretager sig, vil være barnligt-ekshibitionistisk i sin evige søgen efter selvobjekter, der kan møde det empatisk og niveauspecifikt. Emotionelt vil et sådant selv være domineret ikke bare af vrede, men af dybt raseri over ikke at blive spejlet og bekræftet for sin exhibitionisme. Bemærk f.eks. hvordan Tom Bygmester i begyndelsen bliver rasende over at blive kritiseret for sit murerarbejde. Men bemærk også hvordan han ved alligevel at befinde sig i et miljø, der (spejlende) gør brug af hans håndværksmæssi-

ge kunnen, introspektivt udvikler sig og korrigerer sine urealistiske forventninger om at blive bekræftet for ligegyldigt hvad han laver.

I den idealiserende dimension fornemmer barnet, at det tilknytter sig en verden fuld af ting og begivenheder – og ikke mindst andre mennesker og deres interpersonelle kvaliteter – som det er værd at række ud efter, og hvis aktivitetskonturer fremkalder vitalitetsfølelsernes fylde i selvet – som når barnet netop oplever den brusen, boblen og glad spænding i og med kontakten med en voksen. Samtidig fornemmer barnet styrken og trygheden i samværet med disse tilsyneladende almægtige voksne. Barnet fornemmer sig vejledt i bemestringen af omverdenen og af de interpersonelle handleformer, og i det hele taget at der sker noget og at livsverden tager form netop i kontakten med de voksne. Og barnet oplever, når det selv oversvømmes af umådelige følelser f.eks. et ubændigt raseri eller stor angst, at det bogstaveligt talt bliver taget op, holdt om (»holding«) og beroliget af de voksne omsorgspersoner. Barnet oplever, hvordan beroligelsen strømmer over i det og raseriet eller angsten igen aftager.

Hvis selvobjekterne svigter i den idealiserende dimension, d.v.s. hvis barnet ikke lever i et tilgængeligt selvobjektmiljø, som det kan idealisere, beundre og føle sig som en del af, vil konsekvensen være, at selvet forbliver i en ikkemodnet og uudviklet idealiserende rettethed. Selvet vil forblive rettet mod en søgen efter idealiserbare selvobjektmiljøer, hvis storhed og beundringsværdighed det kan føle sig som del af. Til forskel fra den arkaisk fastfrosne spejlingspols ekshibitionisme giver en fastfrysning af det idealiserende selv sig snarere udtryk i voyeuristisk ønske om at få lov til at se på og være del af et miljø, som man ikke helt selv føler at kunne leve op til, men dog gerne vil være »den lille blot betragtede« i. Emotionelt vil et svigt i det idealiserende selvobjektmiljø snarere end ubændig frustration og raseri fremkalde ensomhedsfølelse og den art af tomhedsfølelse, der handler om ikke at have mål, værdier og idealer at rette sig mod. Optimal frustration vil betyde, at selvet udvikler et stadig mere realitetsorienteret forhold til omverdenen med hensyn til dens værdier og idealer. Udviklingen går her under optimale omstændigheder fra dette at lade sig orientere af og målstyre af andre og til i stadig højere grad selv at kunne fastlægge de mål og de værdier, der giver tilværelsen fylde. Endvidere går udviklingen fra den urealistiske idealisering og næsegrus beundring og dyrkelse af idealselvobjekter og til på en moden måde at kunne værdsætte sin kultur, respektere kolleger, samt at følge sin familie og venner i deres subkulturelle udvikling.

I det stille samværs dimension fornemmer barnet sig som værende sammen med andre af samme slags som det selv. Kohut kalder det også for alter ego selvobjektmiljøet. Han formulerer denne alter ego dimension således:

»[...] tilstedeværelse af mennesker i et barns omgivelser – deres stemmer og kropslugte, følelserne de udtrykker, lydene de frembringer i og med,

at de er optaget af menneskelig virksomhed, den særlige aroma ved den mad de laver og spiser – skaber en sikkerhed i barnet, en fornemmelse af at høre til og af at deltage, som ikke kan fastholdes med begrebet om spejling eller med begrebet om sammensmeltning med idealfigurer. Derimod stammer disse følelser fra selve bekræftelsen af, at man er menneske blandt mennesker [...] en generel lighed i kapaciteten til godt og ondt, i emotionalitet, i gester og stemmebrug. Disse aspekter af vores basale identitet med hinanden er markører for den humane livsverden, som vi har behov for, uden at vide at vi har behov for den, så længe den er tilgængelig for os.« (ibid., s. 200).

Og ...

»[...] Jeg kan bedst udtrykke min opfattelse ved at sige at – svarende til det ældre barns fornemmelse af sikkerhed i og med han er en kok side om side med en kok eller en håndværker ved siden af en håndværker – det lille barn, selv babyen, opnår en spæd, men intensiv og gennemtrængende fornemmelse af sikkerhed i og med, at han føler sig som menneske blandt mennesker.« (ibid., s. 199f).

Et svigt i det stille samværs eller alter egos dimensionen vil betyde, at selvet forbliver i en rettethed, hvor selve den menneskelige sameksistens og den menneskelige identitet er på spil. Optimal frustration vil føre til en udvikling af et selv, der tillidsfuldt har det menneskelige fællesskab og tilhørsforholdet til andre mennesker som en evident del af sin fænomnologiske struktur. Ikkeoptimal frustration vil føre til et selv, der uafbrudt har selve denne samhørighed og identitet på spil – som uafsladelig føler sig udsat (sat uden for og utrygt udsat for kulde og/eller overgreb). Konativt har et selv, der har en sådant fastfrosset rettethed i forgrund, hverken den ekshibitionistiske spejlingsrettethed ud mod eller den voyeuristiske sammensmeltningens idealiseringsrettethed ind mod et selvobjektmiljø i forgrund. I forgrund er den dybe tavse søgen efter det stille samvær med andre – en evig søgen efter at få en fornemmelse af at være af essentielt samme slags – og af at høre til (vs. at opleve sig som udsat). Det er denne stræben, der psykologisk set kan ligge bag dannelsen af subkulturer i et moderne forvokset og pluralistisk samfund. Sådanne subkulturer tjener som selvobjektmiljø, der giver den enkelte den fundamentale fornemmelse af at høre til og at være som andre. Der ud over kan sådanne subkulturer selvfølgelig også ofte tjene som selvobjektmiljø for ekshibitionistiske spejlinger (som f.eks. i rockerkredse) eller voyeuristisk idealisering (som f.eks. i nyreligiøse kredse).

Vore selvobjektoplevelser udgør et livslangt kontinuum, og de undergår en forandring fra de tidligste arkaiske selvobjekter og til de mere modne selvobjekter. Kohuts forestilling om udviklingen af selvets struktur i de tre dimensioner fremgår af figur 4 (som er baseret på Kohut 1984, p 206).

	Spejlingspolen	Alter ego	Idealiseringspolen
Arkaisk	»[...] i den normale udvikling bliver babyens behov for direkte og umiddelbar spejling fra den empatiske mor gradvist erstattet af ...	»[...] i den normale udvikling leder babyens tryksgivende fornemmelse af at være omgivet af de menneskelige omgivers stemme og lugte til det ældre barns fornemmelse af styrke (i og med at den lille dreng leger barbering eller den lille pige arbejder i køkkenet side om side med mor) og ...	»[...] babyens arkaiske samsmeltning-idealiserings i og med at være kropslig helt tæt på den varme krop hos en voksen der tager ham op fører gradvist ...
Modent	... den mere modne forventning om at andre vil værdsætte hans bidrag [...].«	... som efterhånden fører til den voksnes forsikrende oplevelse af at være omgivet af personer nationalt, professionelt, etc. er identisk med ham [...].«	... til den forsikrende og selvorganiserende oplevelse som ligger i vores beundring og respekt for store politiske ledere, kunstnere, videnskabsmænd og deres inspirerende ideer [...].«

Figur 4.

Selvudviklingen betyder imidlertid ikke at selve rettetheden mod, selve ens stræben efter, ønske om, forkærlighed for eller vilje til at være indlejret i et selvobjektmiljø aftager!

Udviklingen af selvets struktur implicerer aldrig autonomi i f.eks. Mahlers betydning af separation og individuation. Tvært imod. Udviklingen af selvet betyder at selvet forholder sig til og har brug for at være rettet mod stadig mere udviklede og modne, stadig mere komplekse selvobjektmiljøer. Herom siger Kohut følgende:

»Selvpsykologien fastholder, at selv-selvobjekt forholdet udgør essensen i det psykologiske liv fra fødsel til død, og at bevægelsen fra afhængighed (symbiose) til uafhængighed (autonomi) i den psykologiske sfære er lige så umulig, endsige ønskværdig, som en tilsvarende bevægelse fra et liv afhængig af ilt til et liv uafhængig heraf i den biologiske sfære. Udviklingen, der karakteriserer normalt psykologisk liv, må i dette perspektiv ses som ændringen af selv-selvobjektforholdets natur; men ikke som dette at selvet skulle gøre sig uafhængig af selvobjektet.« (ibid., s. 47).

Og i et brev til en ven skriver Kohut følgende:

»Gennem hele sit liv vil en person opleve sig som en sammenhængende harmonisk enhed i tid og rum, forbundet med sin fortid og rettende sig meningsfuldt ind i en kreativ og produktiv fremtid, (men) kun så længe, som han i hver fase af sit liv oplever udvalgte dele af sine menneskelige omgivelser som responderende på ham med glæde, som tilgængelige for ham som kilde til idealiseret styrke og venlighed, som tavst tilstedeværende, men essentielt lige som ham, og som værende i stand til at

fatte hans indre liv mere eller mindre præcist, således at deres respons er indstillet på hans behov og indstillet på at tillade ham at fatte deres indre liv, når han behøver en sådan tilførsel og støtte.« (ibid., s. 52).

Vi kan ikke eksistere på en menneskelig måde, vort selv kan ikke opretholdes med mindre vi befinder os i fortløbende selvstrukturdannende selvobjektmiljø. Tværtimod. Gennem livet udvikles selvobjektmiljøet, dét i omverdenen som er rettet mod os, og som vi udvikler vort selv ved, både i bredden og i dybden. En stadig større del af vores kulturelle livsverden kan få værdi for os og vi er istand til at værdsætte og beundre et stadig bredere udsnit, samtidig med at vi får mulighed for at fornemme livsbekræftelsen og spejlingen af vores egen eksistens fra stadig bredere udsnit. Samtidig får vores forhold til verden i almindelighed og dens selvobjekt karakter i særdeleshed stadig større historisk dybde, idet hele vores hidtidige selvobjekterfaring former vore aktuelle oplevelser og handlinger i forhold til selvobjektmiljøet (se f.eks. Kohut, 1984, p 190f). Kohut udtrykker det således:

»Når vi føler os opløftet af vores beundring og respekt for store kulturelle idealer for eksempel, så former den gamle opløftende oplevelse af at blive taget op af vores styrke og beundrede mor og dette at have fået lov til at være del af hendes styrke, venlighed og sikkerhed, ubevidste undertoner af den glæde, vi oplever som voksne.« (ibid., s. 50).

Kohut opfatter normalitet som den livslange selvudviklingsproces gående fra et forhold til arkaiske selvobjektmiljøer til modne selvobjektmiljøer. Med modne selvobjekter mener Kohut selvobjektaspekter ved vores omverdenen, som vi selv har valgt at rette os mod og lade os rette af (ibid., s. 50, s. 185, s. 207, s. 208.). Det normale og modne selv er karakteriseret ved, at vi lærer os selv at finde og at sikre os de selvobjektmiljøer, hvis særlige empatiske rettethed udgør den vikarierende introspektion, som dels giver selvet fylde og dels giver selvet fortsat introspektive udviklingsmuligheder. Eller: andre mennesker der har sans for dem, vi er, og som har sans for vores nærmeste udviklingszone.

Den forskudte tyngde eller polarisering i selvet (jf. figur 3) er ensbetydende med, at personerne er særligt optaget af at tilvejebringe bestemte aspekter af selvobjektmiljøet. I Kohuts selvpsykologi anskues den forskudte og mere eller mindre arkaiske rettethed og stræben efter arkaiske selvobjekter *ikke som psykopatologi*, men *som udviklingsmuligheder* (en skelnen der også nogen gange formuleres som et sygdomsorienteret vs. et ressourcerorienteret syn). I selvpsykologien opfattes en sådan stræben efter et selvobjektmiljø til at vokse i som det allermest sunde aspekt ved vores personlighed (ibid., s. 148). Kliniske begreber som modstand og forsvar er ganske enkelt ikke velanbragte her (uden at man nødes til en række forklarende kommentarer om, hvordan man tænker og bruger disse), thi...

»[...] det som er på færde her er [...] behovet for selvudviklende refleksion: at blive set, på en anerkendende og respekterende måde, og med denne bekræftelse af selvet at gå videre med befæstelsen og udviklingen af denne kerne i vores væren. [...] Det er først, når vi indser, at klienten ikke har nogen sundere væremåde til sin disposition, end den han faktisk udfolder, at vi kan vurdere betydningen af »forsvar« og »modstande«. Klienten beskytter det ikkekomplette selv således, at det igen kan udvikle sig i [...]« (ibid., 140f).

Hvis det væsentligt menneskelige i de interpersonelle forhold er oprettelsen, opretholdelsen og den fortsatte udvikling af det selvobjektmiljø, hvori selvet kan udvikle sig, så er den mest fundamentale bestemmelse af psykologiske problemer dette at miste, eller ikke at kunne oprette, opretholde eller udvikle sit selvobjektmiljø og sit selv. Selvstrukturen disintegrerer uden selvobjektmiljøet. Disintegrationsangst, siger Kohut, er ...

»[...] den dybeste angst et menneske kan opleve, og ingen af de former for angst, som Freud har beskrevet [...], er ækvivalente med denne angst. [...] Det som frygtes [...] er tabet af menneskelighed: psykologisk død. At forsøge at beskrive disintegrationsangst er selvsagt et forsøg på at beskrive det ubeskrivelige.« (ibid., s. 16).

»Det som frygtes [...] er destruktoren af éns menneskelige selv på grund af utilgængeligheden af den psykologiske ilt, responsen fra det empatiske selvobjekt, uden hvilken vi ikke kan overleve psykologisk. Det er ikke angsten for tab af kærlighed, som er på spil her. [...] Det, som fører til det menneskelige selvs ødelæggelse, er at være udsat for kulden, ligegyldigheden fra det umenneskelige, den ikkeempatisk responderende omverden [...] Det er et særligt tab, det truende tab af det selvvedligeholdende empatiske selvobjekts respons, ikke tabet af kontakt med »realiteten« i almindelighed.« (ibid., 18f).

Når selvet ikke kan opretholdes som dynamisk organisator, disintegrerer dets bestanddele eller konstituenten i isolerede psykiske manifestationer: angst, uhæmmet aggression og exhibitionisme, tomhed, uhæmmet seksualiseret voyeurisme, o.s.v. Alt sammen psykiske fragmenter, som normalt ville indgå som modnede dele af selvet, men som nu optræder på neurotiske og/eller narcissistiske måder, som den klassiske psykoanalyse har identificeret som manifestationer af aggressions- og seksualdrifterne. Imidlertid er der netop tale om kliniske identifikationer af et disintegreret selvs fragmenter, og det er således, påpeger Kohut, fejlagtig at tro at disse »drifter« er psykologisk primære; de er sekundære disintegrationsprodukter og det primære i psyken er det organiserende selv.³

3. En almenpsykologisk perspektivering af Kohuts selvpsykologi

Hensigten med denne del af artiklen er at forsøge at uddrage de teoretiske og almenpsykologiske *potentialer* af Kohuts modeller og begrebsdannelser ved at løsrive dem fra psykoanalysens begrebsramme og sætte dem ind i den ramme, de efter min mening hører hjemme i, nemlig det fænomenologisk-eksistentielle menneskesyns ramme.

Specielt vil jeg prøve at vise, hvordan vi fra Kohuts selvpsykologi kan drage mere eller mindre implicite bestemmelser af selvet som intentionelt (vs. funktionelt) og som organisationsdynamisk struktureret (vs. drifts- eller grundlagsdetermineret). Hvad det betyder, kommer jeg tilbage til.

Undervejs vil jeg – uden større blusel – lade en række kritikere af Kohuts selvpsykologi komme til orde alene med det explicite sigte at tilbagevise deres kritik som misforstået. Hensigten med denne facon er at vise, at det interessante i Kohuts selvpsykologi, og i hans bidrag til en psykodynamisk forståelse af intentionalitet, først kan opfattes ordentligt, når man læser ham i en fænomenologisk-psykologisk psykologisk perspektiv.

Om selvets intentionelle struktur.

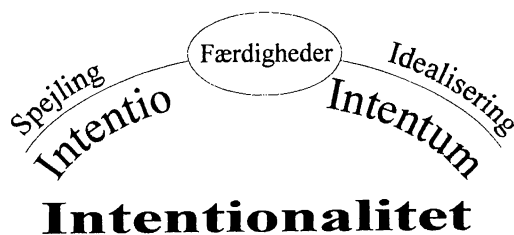
Ret beset er Kohuts begreb om selvets dynamik da også et begreb om intentionalitet. Selvets psykodynamiske struktur er intentionalitetens struktur. Man har sine egne grunde. Disse grunde opstår allerede i selve den måde, som man er bevidst om det, hvorpå man retter sin opmærksomhed og handling mod. Lad os vende tilbage til Tom Bygmester. Hans livsverden har en bestemt fylde og mening omkring dette at bygge katedraler. I og med at han er rettet sådan mod verden, og i og med at verden er sådan, at han kan blive rettet af den på den måde, har han sine grunde til at stræbe efter at indrette sin tilværelse som han gør. Den måde, hvorpå han ser på og opfatter katedralerne, er: »Jeg vil bygge en katedral«. Han intenderer sin livsverden.

Tom Bygmesters intentionalitet kan betragtes på to måder: Han retter sig mod katedralerne – og denne side ved rettetheden kaldes for intentionalitetens *intentio*-side (*intentio*⇒). Endvidere drages han af katedralerne, hvilket er den side ved intentionaliteten, der kaldes for *intantum*-siden (⇒*intantum*). Intentionalitätsstrukturen består af disse to uadskillelige poler. Man kan ikke være rettet uden at være rettet mod *noget* (man kan ikke være bevidst uden at være bevidst om noget) – og man kan ikke være rettet af dette uden også at være rettet mod det.

Intentionaliteten er en udelelig ontologisk grundform for alle organismers livsaktivitet – fra den simpleste kemiske opretholdelse af egen organisation til den mest komplicerede selvbevidste erkendelsesproces.⁴

Intentionaliteten som selvorganiserende mønster, der giver egne grunde til at forme tilværelsen svarer helt til psykodynamikken i Kohuts model af selvets bipolære spændingsbue. (*Intentio*⇒) er rettethedens udadgående spejlende aspekt og (⇒*intantum*) er rettethedens idealiserende aspekt. Selv-

objekterne, andres rettedhed mod selvet kan derfor bestemmes som intentionaltens intentumside: Det vi rettes mod og af.

Figur 5

Som det fremgår af det ovenstående, er det helt afgørende at holde sig en sontring svarende til sontringen mellem selvets struktur og indhold for øje. Selvets *indhold* er de færdigheder og de fænomenologiske anskueliggørende handleanvisninger og oplevelser (scripts, scenarier, jf. Bertelsen 1994a), hvormed tilværelsesprojektet realiseres. Selvets *psykodynamiske struktur* er den intentionelle spændingsbue, der går fra det spejlende intentio til det idealiserbare intentum, og som retter eller intentionaliserer færdighederne og de fænomenologiske scripts.

Denne sontring er klassisk. Siden Kant har man skelnet mellem det fænomenologiske selv og det transcendentale selv. Det fænomenologiske selv er det, vi umiddelbart erfarer introspektivt som den evigt flydende række af oplevelser over tid. For Hume, ærkeempiristen, var denne »stream of consciousness« det eneste selv, der eksisterede, eftersom det jo er det eneste selv, man kan iagttage.

Det er denne empiristiske opfattelse, der deles af moderne oplevelsesorienterede »procesromantikere«, der vil mene, at selvet er under evig forandring, hvorfor det ikke bare er umuligt, men også ganske misforstået at forsøge at udvikle en mere almen teori om selvets mere blivende strukturer. Sådanne empiristiske eller procesromantiske opfattelser støder man også på i visse versioner af den oplevelsesorienterede og klientcentrerede psykoterapi. Man fremhæver, at det er terapeutens opgave at undlade at bringe nogen som helst almen teori i anvendelse. Terapeuten skal derimod alene anvende pragmatiske metoder, der sætter terapeuten i stand til at følge klienten i hvilke oplevelser denne end måtte have og frembringe i det terapeutiske rum.

Kant viste imidlertid, at vi ikke er i stand til at opfatte noget som helst i verden, herunder heller ikke vore egne psykiske processer, med mindre vi opfatter det i de erkendekategorier, der nu en gang står til vores rådighed. F.eks. er opfattelsen af selvet – som de psykologiske processer og

tilstande der afløser hinanden over tid – baseret på den almene erkendelseskategori »tid«. Da det endvidere ligger i oplevelsen af et *selv*, at vi oplever denne »stream of consciousness« som hørende til eet og samme selv, påpegede Kant, at »enhedsdannelse« er den anden grundkategori, hvori selvpoplevelsen finder sted.

I det hele taget baserer vores erkendelse af det fænomenologiske selv sig på bestemte forudgivne kategorier. Det betyder, at den introspektion, som det fænomenologiske selv jo er, med uomgængelig nødvendighed finder sted i bestemte former. Denne enhed af former, denne struktur, er det transcendentale selv. Det transcendentale selv er grundmønsteret for enhver selvpoplevelse og er altså selvets organisation. Som sagt finder jeg, at intentionaliteten er dette grundmønster – og Kohuts selvpsykologiske teori viser os, at det psykodynamisk set har spændingsbuens form, jf. figur 1 og 2 samt figur 5).

Stolorow (1986) har kritiseret Kohuts begreb om spændingsbuen som et tilbageskridt til mekanisk tænkning. Stolorow foreslår i stedet, at de to polære dynamikker, ambitioner og idealer skal opfattes som motiverende affektive meninger. Tilsyneladende en fænomenologisk-eksistentialistisk rekonstruktion af begrebsdannelsen. Og dog har Stolorow netop ikke fanget den egentlige fænomenologiske pointe i begrebet om spændingsbuen, nemlig at det er et begreb om den *ubrødte* psykodynamiske kraft, der udspændes mellem intentio og intentum.

Som det er tilfældet for så mange andre, ser det ud til at Stolorow opfatter motiver som isolerede stødkræfter, der eksisterer side om side med hinanden. Derfor opfatter han Kohuts model af det bipolære selv med "kun to" motivationelle kræfter, som en unødig indskrænkning af hele den uendeligt rige varietet af sideordnede motiver og heraf følgende selv og selvobjektoplevelser, vi kan have. Stolorow vil i lighed med mange oplevelsesorienterede psykologer gerne fastholde mangfoldigheden i det menneskelige, og foreslår derfor et begreb om et multidimensionalt selv. Hans og mange andres problem er, at de ikke har en ordentlig sondring svarende til Kohuts sondring mellem struktur og indhold. Stolorow ser ikke at den faktisk rige varietet han refererer til er det *fænomenologiske* selvs kategorier – og at disse netop i deres uendelige varietet realiserer én og samme dybere bipolære intentio-intentum-struktur.

Wolstein (1987) mener, at Kohuts selvpsykologi (og psykoanalysen i det hele taget) ikke kan være et bud på en omfattende selvpsykologi, eftersom den ikke beskæftiger sig med menneskers indre unikke oplevelser fra situation til situation. Endvidere mener Wolstein, at hverken Kohuts selvpsykologi eller psykoanalysen i øvrigt kan indtage et ægte interpersonelt perspektiv på selvet. Prototypisk kommer det til udtryk i den terapeutiske situation, hvor terapeutens eget indre, unikke, subjektive perspektiv på klienten og den gensidige indflydelse, deres subjektivitet har på hinanden, ikke er en del af den teoretiske eller metapsykologiske forståelse af klientens psyke og den psykodynamik, der er med til at forme klientens

subjektivitet. Tværtimod, siger Wolstein vil den traditionelle psykoanalytiker så vidt muligt søge at holde sig selv og sit indre ude af indflydelse fra klientens side og ude af indflydelse på klienten. Men, pointerer Wolstein, ved på denne sære selvbeskyttende ikke-interpersonelle måde at beslutte sig på at holde sig uden for den gensidige indflydelse *har* man allerede forandret sig dybt. Wolstein spørger sig selv, hvorfor psykoanalytikere er så bekymrede for at blive influeret af deres klienter og svarer, at det nok hænger sammen med en basal utryghed ved uhammet at lade unikke aspekter af selvet komme til udtryk.

For at få kontakt med hele rigdommen i klientens oplevelsesverden, siger Wolstein, må terapeuten tage udgangspunkt i sin egen subjektivitet: Der findes ingen enkelt attitude, der er den rigtige eller standard, og det kan slet ikke være rigtigt at antage andres standarder (f.eks. Freuds eller Kohuts).

Wolstein konkluderer for det første, at Kohuts selvpsykologi ikke er i stand til (hvad jeg vil kalde på en klientcentreret/oplevelsesorienteret måde) at perspektivere klientens unikke subjektive oplevelser. For det andet at Kohut (hvad Kohut også selv pointerer) hælder til basisteknikkerne inden for psykoanalysen og således heller ikke metodisk giver anvisninger til en sådan perspektivering.

Jeg er helt enig med Wolstein i hans påpegning af manglerne ved ikke at kunne indtage et klientcentreret/oplevelsesorienteret perspektiv (omend han ikke rammer sømmet helt præcist på hovedet, eftersom det centrale problem med psykoanalysen er dens funktionalisme og determinisme). Hans kritik af selvpsykologiens sans for klientens oplevelsesverden baserer sig imidlertid på en manglende forståelse for forskellen mellem det transcendentale (eller strukturelle) selv og det fænomenologiske (indholdsmæssige) selv. Det, Wolstein taler om, at vi skal have sans for, nemlig den uendelige mangfoldighed af unikke selvudtryk, der kommer til eksistens i de interpersonelle samspil mellem mennesker, er ret beset sansen for det *fænomenologiske* selv. Det er ganske rigtig at Kohuts selvpsykologi ikke anviser konkret, hvordan vi skal opøve denne sans for det fænomenologiske selv i øvrigt indholdsmæssigt består i. Men Kohut beskæftiger sig jo også netop med de *transcendentale* grundformer for dette fænomenologiske selv (nemlig intentionalitetens grundformer). Wolstein har derfor ganske enkelt ikke ret, når han påstår, at Kohuts selvpsykologi ikke *perspektiverer* det subjektive unikke (d.v.s. fænomenologiske) selv. Det er lige netop det den gør. Kohuts selvpsykologi perspektiverer det *alment*. Det Wolstein – med rette – efterlyser er ret beset den konkrete teoretisering, der dernæst må foregå inden for dette almene perspektivs rammer.

Det er, som vi har set, heller ikke korrekt af Wolstein at hævde, at Kohuts selvpsykologi anviser klassiske selvbeskyttende neutrale attituder, der jo ganske rigtigt forhindrer egentlig interpersonel empatisk kontakt med selvet. Tvært i mod fremhæver Kohut jo gang på gang – ikke mindst i artiklerne »*Introspection, Empathy, and Psychoanalysis* og »*Introspection,*

Empathy, and the semicircle of mental health« nødvendigheden af at opøve empatisk resonans som eneste metode til erkendelse af selvet.⁵

En ny metapsykologi.

Kohuts selvpsykologi er ret beset et udkast til en ny psykodynamisk metapsykologi, der baserer sig på, at den centrale og ontologisk irreduktible psykodynamiske kraft er selvet i betydningen de introspektivt udviklede, frit villede grunde til at handle og opleve, som man gør.

Freuds jeg'-begreb undergik en række forvandlinger startende med at være et begreb om den fænomenologiske oplevelse af intentionalitet, nemlig oplevelsen af at være et jeg, som når man tænker om sig selv »jeg er...« og sluttende i den ikkeintentionelle, men derimod funktionelle ende, d.v.s. sluttende med at være et begreb om en struktur af funktioner. Det, som først og fremmest karakteriserer den freudske metapsykologi og altså den psykoanalysens teoretiske ramme, er dette funktionalistiske menneskesyn. Derfor må vi huske på, at det psykoanalytiske *jeg* ikke er det samme som det *selv*, der tales om i denne artikel. Jeg'et med dets færdigheder og operationelle kapaciteter hører til selvets konstitutive funktioner (f.eks. de kognitive færdigheder). Jeg'et i den betydning er det, som selvet realiseres ved. Når man derimod taler om jeg'et i betydningen »jeg er...«, så menes der ret beset selvet i nærværende betydning. Selvet er ikke en bagvedliggende struktur. Selvet er slet og ret dette »jeg er...« – som er den intentionelle introspektive rettedhed, der eksisterer på grundlag af de funktionelle jeg'-kapaciteter (f.eks. den grundlæggende kognitive evne til overhovedet at tænke og sige noget til sig selv).

Det er i denne sammenhæng, man skal ses Kohuts begreb om det intermediære tredje område af færdigheder, der får deres rettedhed af selvets spændingsbue mellem spejling og idealisering (jf. figur 1 og 2). I en vis forstand er det her, Kohut placerer jeg'et. Men Kohut har mere for med dette begreb om det intermediære område. Det er ret beset et begreb med en temmelig stor logisk dybde (d.v.s. et kompleks af bestemmelser fastholdt under ét). Kohut prøver så vidt jeg kan se at sammenfatte i al fald tre aspekter: a) Dette, at den allerførste tilknytning i Bowlbys betydning heraf er prærefleksiv og udvikler sig som stille eller tavst samvær i form af tilknytning til menneskeverdenen som sådan, jf. de tidligere bragte citater herom (Kohut, 1984, s. 199f). b) Dette, at intentionaliteten – selvet – realiseres i form af faktisk virksomhed. c) Dette, at den første udvikling af egne færdigheder foregår i denne tilknytningsvirksomhed, først som identifikation med det menneskeliges sansecues (lyde, lugte samt visuelle, auditive og taktile udtryk fra omgivelserne); senere som identifikation med det menneskeliges virksomme udtrykt (madlavning, strikken, baberen, snedkereren o.s.v.). Det er i dette komplekse praksisfelt af gensidigt virksomt menneskeligt samvær, at barnets intentionalitet, dets rettedhed mod verden, mod andres rettedhed og dets introspektive rettedhed mod egen rettet, d.v.s. dets selv udvikler sig.

Det menneskeliges realiserende færdigheder bliver således til i og med, at det har en rettethed, som også samtidig er en særlig rettethed, nemlig rettetheden mod, hvad den anden er optaget af, den andens rettethed (og i sidste ende det fælles tredjes, kulturens, rettethed), og en rettethed mod sig selv, sin egen tilknytning og virksomhed, d.v.s. en rettethed mod egen rettethed – selvet. Og således er dette intermediære område af færdigheder altid allerede indlejret i rettethedens spændingsbue. Denne rettethed mod verden i almindelighed og mod rettetheden i særdeleshed er den centrale menneskefrembringende psykodynamik.

Kohuts fortjeneste er efter min mening, at han har frembragt en almenpsykologi, der viser os de særlige psykodynamiske kvaliteter ved det menneskelige; ved intentionaliteten.

Med denne opfattelse af Kohuts selvpsykologi som en almenpsykologi afvises også opfattelsen af, at den snarere skulle være en højtspecialiseret model, der kun vedrører specifikke områder af psyken og af de kliniske problemer. Når f.eks. Modell (1986) kalder Kohuts selvpsykologi for en kraftig linse, som tillader os at se ting i flere detaljer, på en måde som samtidigt kraftig indsnævrer vort synsfelt, så tager han ganske enkelt fejl. Problemet med Kohuts selvpsykologi er lige omvendt: Det er et fiskeøjebjektiv, der tilbyder et omfattende billede af den menneskelige transcendentale intentionelle psykodynamik, og som derfor – som al god almenpsykologi – efterlader et væld af konkrete spørgsmål om det menneskeliges konkrete fænomenologi.⁶

Overvejelser omkring begreberne om selvobjekt, empati og optimal frustration.

Der har været fremført en del kritik af Kohuts begreb om selvobjektet. Når man imidlertid forstår Kohuts selvpsykologi som en fænomenologisk-eksistentiel metapsykologi, der opfatter selvets psykodynamik som intentionalitet, viser det sig, at meget af denne kritik er misforstået.

Hos Gullestad (1992) finder vi denne kritik samlet i følgende punkter: Der ligger en begrebsmæssig uklarhed i dette, at Kohut bestemmer selvobjektet som et præstrukturelt objekt (altså givet før udviklingen af selvets struktur) samtidig med, at han definerer det som noget, der erfares som en del af objektet. Hun spørger om det giver mening at snakke om at noget erfares som en del af selvet, når selvet endnu ikke er udviklet. Endvidere spørger hun om hvorvidt selvobjekterne er ydre eller indre. På den ene side taler Kohut om selvobjektet som et ydre objekt, der spejler, og som kan lade sig idealisere. På den anden side taler han om selvobjekterne som en del af selvets struktur. Endelig fremhæver Gullestad det problematiske i, at selvobjektbegrebet på den ene side refererer til en tidlig udviklingsfase og på den anden side refererer til det voksne individs behov for anerkendelse og tilhør til andre. Kan et begreb om den tidlige udvikling bruges til at betegne udviklede og modne individers behov for andre? spørger hun.

Gullestads og mange andres problemer med at forstå selvobjekt begrebet skyldes delvist at de hænger fast i psykoanalysens menneske- og verdenssyn og delvist, at Kohut selv i høj grad har den klassiske psykoanalyse som primær diskussionspartner og terminologisk ramme.

Som jeg tidligere har været inde på, mener jeg at Kohuts begreb om selvobjekt tvært i mod skal bestemmes inden for den fænomenologisk-eksistentielle psykologis rammer, og at det uden videre kan defineres som det ganske særlige aspekt ved den anden, *nemlig den andens rettethed mod den førstes rettethed*. Det er den andens rettethed mod mig og min rettethed, der gør ham eller hende til et selvobjekt for mig – dette, at han med sine erkendelser, følelser og vilje til livet, (også) empatisk er optaget af mit tilværelsesprojekt, mine erkendelser, mine følelser og min vilje og stræben. Den suveræne menneskelige livsyttring, det uomgængelige i vort tilværelsesprojekt er vor rettethed mod rettetheden. Begrebet om selvselvobjektforholdet udlægger jeg altså som et realistisk begreb om faktiske mellemmenneskelige samspil, lige som jeg udlægger selvobjektet som et faktisk eksisterende aspekt ved et faktisk eksisterende objekt, nemlig dettes rettethed.

Selvobjektet er ontologisk set et intantum. Derfor er det meningsløst at spørge, om selvobjektet enten er noget »indre« eller noget »ydre«. Intantum er altid givet i sammenhæng med intentio. Intantum er noget ydre ved verden, men samtidig altid et uddrag af verden (realabstraheret, Mammen 1989), der er formet som livsverden i og med forbundetheden med intentio. I psykoanalysens dualistiske og funktionalistiske perspektiv er det umuligt at forstå, hvad intentionalitet egentlig er, og det medfører en manglende forståelse af selvobjektet som et intantum.

Kohuts selvobjektbegreb kan netop kun forstås, når man samtidig holder sig for øje, at han gør op med Freuds og psykoanalysens forestilling om at den ideelle psykiske udvikling skulle være en psykoseksuel udvikling, der går fra narcissistisk driftsliv til objektkærlighed og driftstøjling. Men: Dette at elske en anden er at forbinde sig med og nære sig ved denne anden. Heri ligger hverken narcissisme eller drifter, der skal tøjles. Dette at elske en anden, eller at have bidrag til sin kultur som mål og dette at kunne beundre og respektere andre, er præcist det, der giver én(s) selv næring og fylde og tilværelsen mening (jf. også Pahuus, 1993). I den forstand er selvet uselvisk i betydningen, at selvet dynamisk set ikke bare er rettet instrumentelt mod det behovsdækkende og funktionalistisk mod det driftstilfredsstillende (jf. Poulsen, 1993). Og alligevel er selvet »selvisk« i den forstand, at selvet netop konativt (og altså på et plan der ligger højere end behovenes instrumentalitet og funktionalitet) næres af næstekærligheden, beundringen, respekten for kulturen, de kulturelle målsætninger – og af selve det at erfare, at man vokser i sådanne omgivelser (jf. Sterns begreb om det gryende selv, Stern 1991). Kort sagt: selvet næres og får fylde i og med rettetheden mod rettetheden.

Vi må kunne identificere en udviklingsproces her, gående fra den lille

nyfødte, der biopsykisk er indstillet på at række ud efter verden i almindelighed og de særligt menneskelige sansecues (ansigtsudtryk, stemmeføring, bevægelser, lugte, vitalitetens bevægelseskonturer korresponderende med vitalitetsfølelserne) i særdeleshed – og som udvikler sig i retning af den voksne, der gør sig bevidste epistemologiske, etiske og æstetiske overvejelser over sin omverden, sin tilværelse og sig selv.

Vi må følgelig kunne arbejde med en meget forgrovet udviklingsmodel med tre aspekter: Et gryende selv, hvor de allertidligste tilknytninger og bånddannelser finder sted; d.v.s. et selv og en intentionalitet af 1. orden. Dernæst et selv som er knyttet ikke bare til det menneskeliges sansecues, men til den særligt menneskelige væremåde og socialitet, og til dette, at barnet nu er særligt optaget af at dele oplevelser med andre. Barnet formår nu at sætte sig ind i andres oplevelser (jf. Wimmer 1982, Wimmer & Perner, 1983, Stern 1991, Bertelsen 1994b); et selv som kan reflektere over eget og andres selv, et selv med en rettethed mod rettetheden, altså et selv af 2. orden. Kohuts selvpsykologi viser os, hvordan et sådant selv kan disintegrere i så høj grad, at dets dynamiske karakter af jævn og evt. mildt polariseret spændingsbue (jf. figur 3) fortoner sig til fordel for en psyketilstand, der er polariseret og ensidigt rettet mod arkaisk spejlings-, ideal- og eller alter ego selvobjektmiljøer. Men ikke desto mindre orienteret mod sådanne selvudviklende selvobjektmiljøer. Det kunne man kalde et selv af 0. orden.

Med denne udlægning forekommer det mig ikke problematisk at sige, at vi som mennesker gennem hele livet er afhængige af et selvobjektmiljø. Det forekommer også indlysende, at udviklingens væsen er en udvikling af selv-selvobjektforholdene i betydningen en udvikling af de former for menneskelig rettetheder, man søger at rette sig mod. Det er det, der gør os såre menneskelige. Omvendt er »uafhængighedsbestræbelserne«, det projekt *ikke* at være rettet mod rettetheden og det projekt at gøre andre mennesker og det menneskelige ved livet betydningsløse, hjertegribende »umenneskelige«. Denne opfattelse af livslang forbundethed som noget væsentligt menneskeligt deles af mange andre; herhjemme f.eks. også Mammen, 1986, Fog, 1986, Bertelsen 1994a og 1994b).

Lad os se på nogle kritiske kommentarer fra Modell (1986), der i øvrigt har sympati for Kohuts selvpsykologi. Modell peger på, at et helt centralt eksistenstema er tabet af objekter, d.v.s. tabet af mennesker, vi har et forhold til, som vi holder af, som vi elsker. Fordi objekttab er et centralt eksistenstema, har en væsentlig side af selvets udvikling at gøre med sorgarbejde. En væsentlig del af selvet drejer sig med andre ord om den egenomsorg, der gør tilværelsen og dens uafvendelige tab til at bære for os hver især. Modell mener, at Kohuts opfattelse af det livslange selv-selvobjektforhold ikke indbefatter denne art af faktiske objektforhold og det eksistentielt befordrende tab af dem, og han mener, at Kohuts selvpsykologi derfor heller ikke kan indbefatte denne væsentlige del af selvet, som indstillet på de uafvendelige objekttabs faktiske eksistensbetingelser.

Modell baserer først og fremmest denne kritik på Kohuts oprindelige psykoanalytiske forestilling om to uafhængige udviklingslinjer: Narcissismens eller selvets udvikling og objektkærlighedens udviklingslinje. Når disse to udviklingslinjer er uafhængige, og selvpsykologien først og fremmest vedrører narcissismens udvikling fra arkaisk til moden narcissisme, så forekommer det oplagt, at selvpsykologien ikke begriber de egentlige objektforhold og tabene af disse. Modell foreslår, at vi inddrager Winnicotts begreb om overgangsobjekter som noget andet end selvobjekter. Begrebet om overgangsobjekter vedrører dette at selvet, for at gøre tabet af objekter til at bære, danner indre billeder af objekter, som det kan forholde sig til. Overgangsobjekter kan være erindringer om det faktiske tabte objekt, et objekt (en fornemmelse, en lyd, en legemsdel, en ting), og fantaserede objekter (en »onkel i Amerika«).

Mine kommentarer til Modells indvending er følgende: For det første er det korrekt at Kohut gennem hele sit forfatterskab holder fast i denne model af to separate udviklingslinjer. Det er uheldigt – og unødvendigt. Denne idé var oprindelig Kohuts forsøg på inden for rammerne af den klassiske psykoanalyse at pege på den kendsgerning, at vores stræben efter selvverd og selvfølelse naturligvis ikke aftager med udviklingen, og heller ikke står i et omvendt proportionalt forhold til objektforhold (mere selv-kærlighed $\Rightarrow$ mindre objektkærlighed, og omvendt), men tværtimod at der er et ligefremt proportionalt forhold mellem følelse for objektet (og verden i almindelighed) og så fornemmelsen af selvfylde, selvfølelse og selvverd (jf. ovenfor). Efter at selvpsykologiens grundbegreber er udviklet, er den klassiske skelnen mellem narcissisme (som drifter vendt ind mod selvet til forskel fra driftsbesætning vendt mod objekter) og objektkærlighed imidlertid ikke mere nødvendig.

På baggrund af den almenpsykologiske abstraktion, jeg har forsøgt at foretage, er det klart, at Modells kritik ikke er holdbar: Selvobjekter er objektets empatiske, eller vikarierende introspektive rettethed mod selvets rettethed, og tab af objekter er derfor også altid netop tab af objekter, der har selvobjektbetydning. Det er jo netop ikke tabet af et hvilket som helst objekt, der ryster os, men derimod tabet af den slags objekter, der er blevet betydningsfulde for os i vores tilværelse, fordi vi har været særligt rettet mod dem, og deres betydning for os d.v.s. deres rettethed mod os. Da selvet med hele sit væsen er indstillet mod reale objekter og i det væsentlige deres selvobjekt kvaliteter, er det ganske enkelt ikke korrekt, når Modell siger, at Kohuts selvbegreb ikke indbefatter tabet af reale objekter. Men hans indvending viser hen til, at en abstrakt metapsykologi som Kohuts selvpsykologi naturligvis kun er en almenpsykologisk rammeteori for udvikling af teoretiske modeller for specifikke psykologiske fænomener. Herunder også netop teoretiske modeller for de udviklingsprocesser og strukturdannelser, der opstår i forbindelse dels med konkrete objekttab og dels i det hele taget i forbindelse med erfaringen af objekttab som eksistensbetingelse.

Modell (ibid.) har endvidere fremført en kritisk indvending mod forestillingen om empati som noget centralt for selvudviklingen. Han mener, at Kohut overser »den mørke side« af empatien: Hvis den anden (selvobjektet) er konstant empatisk, siger Modell, så kan det i alvorlig grad blokere for selvets egne kreative kræfter. Men den kritik holder heller ikke: Det er jo netop empatiens optimalt frustrerende kvaliteter, Kohut fremhæver som den psykodynamiske kraft der bevirker selvets egen skabende strukturobygning.

Stolorow (1986) mener, at begrebet om optimal frustration ganske enkelt ikke hører hjemme i selvpsykologien, men er en reminiscens fra en freudiansk opfattelse af, at jeg'et er den del af det'et, der dannes ved realitetsorientering og frustration af den umiddelbare driftstilfredsstillelse. Stolorow fremhæver, at selvudvikling netop finder sted, fordi selvobjektforbundetheden er *intakt* og mener derfor, at begrebet om empatisk forbundethed er et mere rigtig udviklingsdynamisk begreb end begrebet om optimal frustration. Min indvending mod denne kritik er, at Kohut jo netop lader begrebet om optimal frustration henvise til den form for empati, som samtidig med, at den er bekræftende, spejlende og idealiserbar, også er så tilpas frustrerende og udfordrende, at den fører personen ind i selvets nærmeste udviklingszone.

I den forbindelse er det værd at nævne Wolstein (1987), der ligesom i øvrigt Kernberg, har svært ved at se, hvordan et andet menneske på én gang kan være både empatisk og støttende rettet mod selvets udvikling. Det er en kritik rettet mod dette, at Kohut mener, at selvet udvikler sig i et selvobjektmiljø, der både er empatisk og rettet støttende mod selvudviklingsprojektet. Wolstein mener, at vi alle kan være enige om, at empati hverken er støttende eller ikkestøttende, og hverken bekræftende eller ikkebekræftende. Empati er neutral ikkeselektiv opmærksomhed, mens støtte snarere er en sympatihandling. Men lad os lige se denne kritiske indvending i det rette lys. Selvet er resultatet af introspektionsprocessen, som igen udvikles i det empathiske, d.v.s. vikarierende introspektive selvobjektmiljø. Empatien er det, der bliver til introspektion og altså til selv. Som vikarierende introspektion er empati den støtte eller det projekt menneske, d.v.s. det psykodynamiske kraftfelt, der danner selvet. Dermed skulle Wolsteins problem være løst.

Blandt de egentlige problemer i Kohuts selvpsykologi er imidlertid, at termen »selvobjekt« rent faktisk giver anledning til en lang række misforståelser. Det er en yderst relevant term, når man kigger bagud mod det, som Kohut med rette gjorde op med, nemlig den tidlige psykoanalyses forestilling om, at den eneste udviklingsdimension skulle være udviklingen fra selvtilfredsstillelse til tilfredsstillelse ved et objekt (kærlighedsobjekt). En opfattelse der naturligvis førte til, at man vanskeligt kunne tænke om selvoptagethed og selvkærlighed som andet end en præmatur (evt. sygelig) tilstand. I en sådan situation var det oplysende og udvidende for den psykodynamiske tænkning at indføre et begreb om, at vi ud over at have et

driftsliv, der tilfredsstilles ved sexobjekter også har et selv, der næres ved *selv*objekterne (og mere præcist, hvad Kohut aldrig helt klart så, men dog kredsede om: næres ved objekternes rettedhed mod vores rettedhed). Men i en situation – og i andre psykodynamiske perspektiver end den klassiske psykoanalyse – hvor man ikke mere har den slags problemstillinger, er begrebet snarere forvirrende – og giver netop anledning til den slags spørgsmål, som f.eks. Gullestad har stillet (jf. ovenfor). At tale om den livslange afhængighed af *selv*objekter kan let få den, der ikke er videre bekendt med Kohuts selvpsykologi til at tro, at man dermed skulle mene noget i retning af, at vi er livslangt afhængig af konkrete andre mennesker i et nærmest symbiotisk gensidig rygklapperi. Som det vil være fremgået, er det en misforståelse, der er helt ved siden af.

Der er snarere tale om en forbundethed med det menneskelige i én's livsverden. En særlig forbundethed, nemlig en forbundethed med de sider af livsverdenen, der er særlig rettet mod rettedheden. En rettedhed i form af meningsfyldt og meningsgivende afstemning – eller resonans – mellem selv og livsverden.

Man kan derfor overveje om det ikke ville være mere relevant at indføre termen *resonansobjekt* som erstatning for termen *selvobjekt* – også for på denne måde at frigøre selvpsykologien fra en ikke mere relevant diskussion med psykoanalysen.

Det leder hen til en anden tiltrængt videreudvikling af Kohuts selvpsykologi, som beror på, at den ganske vist har frigjort sig fra psykoanalysens menneskesyn (nemlig opfattelsen af mennesket som stort set selvbeholdende), men alligevel er ganske uden egentligt begreb om de samfundsmæssige og kulturhistoriske aspekter af selvdannelsen. Ét problem i denne sammenhæng er, at Kohuts empatibegreb (vikarierende introspektion), som begrebet om den selvdannende dynamik, mangler den art af sondring, som vi f.eks. finder i Katzenelsons sondring mellem indersiden og ydersiden i menneskelivet (jf. Katzenelson 1985). I min udlægning henviser begrebet om indersiden til, at vort selv dels udvikler sig i *nære* tilknytningsforhold, hvor mennesker står i direkte resonant afstemmende kontakt med hinanden på en, i Løgstrupsk forstand, suverænt livsytrende måde. Begrebet om ydersiden henviser til det forhold, at vores samfundsmæssige tilværelse kulturhistorisk har udviklet sig med en sådan størrelse og kompleksitet, at kvaliteten af det menneskelige i vores tilværelse ikke mere alene bestemmes af de nære mellemmenneskelige forhold, men af overindividuelle lovmæssigheder (f.eks. økonomiske og politiske), der let kan føre til, at vi (hvad enten det nu er intenderet eller ej) i effekt kommer til at opføre os umenneskeligt og umenneskeliggørende – d.v.s. ondt – over for hinanden. En modværge mod dette onde er netop etisk overvejede moralske kræfter. På det nære plan står vi så at sige i et indvendigt forhold til hinanden, idet den enes respektive oplevelser og handlinger er direkte medbestemt af den andens resonante afstemning hermed. På det komplekse samfundsmæssige plan er de kræfter, der former den enkeltes tilværelse

ikke direkte afstemt med denne enkelte – og i den forstand er der ikke tale om indvendige kræfter, men snarere om ydre. Men det, som regulerer disse ydre kræfter, så de bliver menneskeliggørende – gode og ikke onde – er de etiske kræfter, og en særlig central del af vores kultur er altså dens etiske dimensioner. Mens det er i det dyadiske tilknytningsforhold, vi finder *projekt menneskes (eller moralens) inderside*, er det i kulturhistoriens etiske dimension vi finder *projekt menneskes (eller moralens) yderside*.

Kohut peger ganske vist på, at selvobjektmiljøet gennem livet skifter karakter fra at være konkrete omsorgspersoner (der tager én op) til at være vort fælles tredje, kulturen og den etiske sfære (som man føler sig opløftet af at bidrage til og være del af). Men han siger intet om, at selve psykodynamikken i selv-selvobjektforholdet og altså i menneskedannelsen dermed også udvikler sin kvalitet fra at være dyadiske tilknytningskræfter til at være kommunikative etiske principper. Her ligger en udviklingsopgave for selvpsykologien: at udvikle en sontring mellem selvdannende tilknytningsresonans fra livsverdenens side (indersiden) og selvdannende etisk resonans fra livsverdenens side (ydersiden).

Et sidste problem, der er snævert forbundet med disse overvejelser, er, at Kohut først og fremmest er optaget af den introspektive (hhv. vikarierende introspektive) psykodynamiske kraft i projekt menneske og ikke særligt meget optaget af den ekstrospektive psykodynamiske kraft, der frembringer og former tilværelsen og livsverdenen (for én selv og for hinanden). Eller sagt meget kort og fyndigt: Kohut har kun et begreb om den introspektive side af det menneskelige væsen, *selvet*, men ikke et begreb om den hermed uadskilleligt forbundne ekstrospektive side – den side som jeg har kaldt *tilværelsesprojektet* (Bertelsen 1993, og 1994a).

Om hierarkisk organisation og organisationsdynamik.

Selvet er i Kohuts psykologi de *grunde* til handling, oplevelse og tilværelsesudformning, der opstår som følge af optimalt frustrerende empati/introspektion. Selvet er dermed et ikkedetermineret system – selvet er frit villende refleksivitet. Som vi så ovenfor, er selvet imidlertid heller ikke et apriorisk platonisk system, der fra en anden (sjælens) verden sætter sig igennem med grader af frihed i forhold til den materielle verden. Selvet er opstået af og er fortsat en del af den materielle verden. Selvet har grader af frihed i forhold til de medfødte funktionalitetsformer: Dels *perceptionsformerne*, f.eks. dette at være forudindstillet på at opfatte den tredimensionale verden, jf. Gibson (1983) og at være forhåndsindstillet på det menneskeliges sansecues, jf. Bowlby (1971), Stern (1991), Katzenelson, (1989, 1994), og dels *behovsformerne*, d.v.s. drifter. Og selvet har grader af frihed i forhold til de selv-selvobjektinteraktioner, der fundamentalt opstår i mødet mellem individets tilknytningsbestræbelser og omverdenens, selvobjekternes, projekt menneske.

Sådanne grader af frihed i forhold til det grundlag, som et system opstår af og fortsat består af, kan forklares på to måder: Man kan forsøge sig

med psykoanalysens selvfremskaffende subjekt-objektspaltning og forestille sig et jeg, der forsøger at opnå impuls kontrol over en fremmed, jeg'-ydre, driftsnatur – ligesom en rytter, der tøjler en hest. Hvis man ikke hælder til sådan en dualistisk forestilling, er alternativet en organisationsdynamisk tankegang: På et højere organisationsniveau opstår et system af de elementer, der udgør systemets konstitutive grundlag. At systemet befinder sig på et højere organisationsniveau betyder, at det griber organiserende ind i og sammensætter de konstituerende elementer på netop den måde og i den form for samspil, som frembringer netop opretter dette system. Systemet opretholder sig – er selvorganiserende – ved organiserende at sammensætte sine elementer i de elementarformer (og ikke andre), som konstituerer dette system (og ikke et andet). F.eks. befinder en celle sig på et højere organisationsniveau end de elementære biokemiske byggestene, den består af. Disse elementer kunne konstituere andre typer af celler, men det er denne særlige celledansorganisation, der samler de biokemiske molekyler i de specielle sammensætninger og funktionelle samvirkninger, d.v.s. i de elementarformer, der frembringer netop denne celle. Det er på denne måde, at et system kan have grader af frihed, d.v.s. sine egne selvorganiserende rettigheder (alt efter hvor komplekse elementarformer det kan organisere sine elementer i) og alligevel være et materielt system, d.v.s. tilhøre den samme verden som dets elementer.⁷

Selvet – den frit villende refleksivitet – er en sådan organisationsdynamik der udvikler sig på grundlag af de biopsykiske funktionaliteter, perceptions- og driftsformerne.

Så vidt jeg kan se, er det en sådan organisationsdynamisk tankegang, der kan ligge implicit i og i al fald må træde forklarende til i Kohuts ikke særligt udarbejdede forestillinger om **a**) at vore selvobjektforhold udvikler sig gennem hele livet, således at de senere udvikler sig på grundlag af de tidligere, og **b**) at seksual- og aggressionsdrifterne ikke er de primære dynamikker, men er sekundære (d.v.s. elementære) i forhold til selvets mere primære (d.v.s. organiserende) dynamikker så som spejlende og idealiserende kærlighed og gennemslagskraft. Det er denne venden op og ned på, hvad der er primært og sekundært, der også ifølge Kohut markerer et afgørende brud med psykoanalysen (og dens funktionalisme).⁸

På dette punkt forholder Wolstein (1987) sig kritisk til Kohut. Ved blot at vende op og ned på hvad der er sekundært og primært, siger Wolstein, hæver Kohut sig i virkeligheden slet ikke ud af den klassiske psykoanalyses biologiske tænkning. Et radikalt opgør med biologiseringen må nemlig fastholde, at det biologiske perspektiv i det hele taget slet ikke er relevant for psykologien. En sådan radikalisme, som Wolstein her giver udtryk for, kan man ret beset kun hævde, når man dels ikke anerkender det hierarkiske organiseringsdynamiske princip og dels implicit eller eksplicit indtager det dualistiske standpunkt, der sætter vandtætte skodder mellem biologiens og psykens verden. Anerkender man imidlertid et monistisk organiseringsdynamisk princip, som det jeg har forsøgt at fremstille her,

så bliver det klart at biologiske og biopsykiske forhold indgår som konstituerende elementer og at netop en disorganisering af de højere lag lader disse lavere driftsbetonede – sekundære – lag komme til uorganiseret udtryk.

Stolorow (1986) kritiserer Kohuts opfattelse af at disintegrationsprodukterne er isolerede driftsmanifestationer frembragt af et sammenbrud i et sammenhængende selv. For det første, siger Stolorow, har driftsbegrebet slet intet at gøre i selvpsykologien. Det, som Kohut må mene må være affektilstande som f.eks. lyst og raseri. For det andet, og mere vigtigt, siger Stolorow, nærmer begrebet om disintegration sig det mekanistiske på en måde, der tilslører personens mening og hensigt med sine affektilstande. Man kan kun fastholde den centrale mening og hensigt med sådanne »driftsmanifestationer« ved at begribe dem som »seksualiserede« og »aggressiverede« forsøg på at oprette selvobjektforhold til den anden. Igen, tror jeg, får Stolorow ikke helt klart fat i de egentlige teoretiske potentialer i Kohuts tænkning – i al fald ikke hvis han formulerer sin indvending som en fundamental kritik af Kohuts selvpsykologi. Disintegration vil sige, at selvet ikke er tilstrækkeligt højtorganiseret omkring den primære endsige den sekundære intentionalitet. Den uformidlede lyst eller aggression er derfor affektive driftsbetonede selvkonstituer, elementarformer, som på den ene side ikke er tilstrækkeligt organiserede af et modent selv, men som på den anden side, som konstituer, har de dynamiske tilknytningspotentialer i sig til at udgøre grundlaget for det selv-selvobjektmiljø, hvori selvet fortsat kan udvikles.

Fundamentalt baserer selvet sig på uomgængelige konstitutive elementer som f.eks. den biopsykiske tilknytning. Disse får imidlertid først deres specifikke elementarformer i det interpersonelle selvorganiserende miljø, der opstår imellem det gryende selvs tilknytningsbestræbelser og den empatiske resonans fra omgivelsernes projekt menneske. I dette selvorganiserende miljø dannes det første primære selv, eller om man vil, den første primære intentionalitet. Når denne selvstruktur er dannet, danner den det konstitutive grundlag og springbræt for den videre udvikling af selvet. Barnet er nu på dette grundlag i stand til i sin nærmeste udviklingszone at møde højere niveauer i projekt menneske. På den måde indgår de tidligere selv-selvobjektforhold i selvets konstitution *uden* at selvobjektforholdet af den grund nedtones. Tvært imod udvikles selvobjektforholdet på et højere niveau i den aktuelle nærmeste udviklingszone – og der vil livet igennem altid være en nærmeste udviklingszone med aktuelle selv-selvobjektforhold, som er på vej til organisere selvet og hele den livshistoriske dybde af tidligere nu internaliserede konstituerende selv-selvobjektforhold på ny. Når tidligere selv-selvobjektforhold organiseres som konstituer, indgår de som relativt vedvarende og robuste fænomenologiske strukturer i selvet. Selvet har fået en relativt vedvarende organisation og rettethed, som kan opretholdes relativt uafhængig af resonans og rettethed mod denne rettethed fra objekterne på dét niveau. Men som sagt betyder det ikke uafhængighed af selvobjektmiljøet. På det aktuelt øverst organiserende

niveau må selvet fortsat hente sin fylde fra selvobjektets empathiske resonans på egen aktuelle rettedhed.

Om autonomi og forbundethed.

I løbet af sit forfatterskab – hvis hovedværker er »*The analysis of the self*« (1971), »*The restoration of The Self*« (1977) og »*How does analysis cure*« (posthumt, 1984) – ændrer Kohut opfattelse af selvets autonomi. Indtil »*The restoration of The Self*« opfatter Kohut selvets udvikling som en udvikling gående fra arkaisk afhængighed af selvobjektets funktioner til et modent selvobjektuafhængigt selv. Et selv altså, der, uanset om omgivelserne er bekræftende eller misbilligende, kan bekræfte sig selv, og et selv, der uanset om kulturen rundt om det vakler og udviser stigende grad af værdiforvirring, er i stand til selv at idealisere sine værdier og mål med tilværelsen. Her ser vi resterne af den klassiske freudianske forestilling om, at udviklingen går fra et narcissistisk autoerotisk lystjæg og til et modent realitetsorienteret jeg, der på en driftstøjlende måde forsøger at rette drifterne i form af objektkærlighed. Endvidere ser vi den klassiske internaliseringstanke, nemlig at udviklingen foregår ved at ydre funktioner internaliseres til indre funktioner. Med »*The analysis of the self*« vender Kohut sig imidlertid kritisk imod den opfattelse af, at autonomiudvikling skulle bestå i en jeg'-udvikling, der er uafhængig af drifterne og sin egen driftsunderlagte fortid. Der er to hovedpunkter i Kohuts tidligste kritik af psykoanalysen. For det første, påstod Kohut, går udviklingen ikke endimensionalt fra narcissistisk/autoerotisk driftstilfredsstillelse til driftstilfredsstillelse ved objekter, men går todimensionalt både mod objektkærlighed og mod modne former for selvkærlighed. For det andet løsrives den modne organisation aldrig fra sine livshistoriske rødder. De vil altid udgøre den indre emotionelle resonans og fylde i vores tilværelse.

Med opfattelsen af, at vi livet igennem er forbundet med selvobjekter og at selvet ikke kan eksistere uden selvobjektforholdet, gør Kohut i »*The restoration of The Self*« op med disse tidligere forestillinger, og det er et opgør, som fuldbyrdes i »*How Does Analysis Cure*«. Her skal selvet og dets autonomi, dette at have sine egne grunde, ikke forstås som dette at gøre sig uafhængigt af – d.v.s. fri fra – ethvert selvobjektmiljø. Faktisk vil en sådan uafhængighed være ensbetydende med tab af menneskelighed. Autonomi formuleres derimod som spørgsmålet *om at kunne vælge sit selvobjektmiljø*. Kohut siger ikke ret meget om dette, men er mest eksPLICIT i følgende udsagn:

»Når den voksne oplever den selvnærende effekt fra et modent valgt selvobjekt, så vil selvobjektoplevelserne fra alle forudgående udviklingstrin give genlyd.« (ibid. s. 50).

Og:

»[...] opretholdelsen af et sådant selv vil altid fordre et responsivt selvobjekt, som man må lære at finde og sikre sig.« (ibid., s. 207).

Om sin tidligere opfattelse siger Kohut da også, at de var

»[...] ufuldstændige, fordi de var begrænset af egopsykologiens begrebsdannelser, d.v.s. de var baserede på den fejlagtige teoretiske opfattelse af den voksne personlighed som en autonom organisation – en organisation som havde sluppet sit bånd til selvobjekterne, og som havde overvundet behovet for et omsorgsfuldt og vækstgivende selvobjektmiljø.« (ibid., 86).

Lad os prøve at benytte os af den organisationsdynamiske tanke, nemlig at grader af frihed i et system kan udvikle sig ved, at der på grundlag af konstitutive elementer danner sig et højere organiserende lag, som griber tilbage og organiserer konstitutionen. Lad os endvidere prøve at sammenholde den med forestillingen om, at selvobjektmiljøet og dets vikarierende introspektion udgør livslange konstitutive elementarformer i selvet.

For det første ser vi i det perspektiv et opgør med den klassiske udviklingspsykologiske forestilling om internalisering. Selvet udvikler sig ikke ved gradvist løsrivende *internalisering* af selvobjektets funktion, men derimod ved at stadig mere omfattende og udviklede sider af livsverdenens vikarierende introspektive rettethed mod selvet organiseres som *konstituerende intentum* i selvets organisation. At den andens *reale* rettethed – som intentum – indgår som konstitution i selvets introspektivt organiserede struktur, d.v.s. i rettetheden mod egen rettethed, baserer sig på en ganske anden tankegang end internaliseringsideen. Konstitutions- og organiserings-tanken kan i modsætning til internaliseringstanken spænde over dette, at selvet udvikler sin organisation og grader af frihed samtidig med, at det faktisk udvikler og intensiverer sin forbundethed til et selvobjektmiljø. I og med at selvet udvikler sin organisation glider tidligere selvobjektforhold ind som konstitutive elementarformer der, som Kohut formulerer det, giver et livshistorisk ekko til det aktuelle selv og dets aktuelle selvobjektforhold.

Gullestad (1992) nævner i forbindelse hermed at Kohuts teori ikke kan forklare f.eks. evnen til at opretholde selvagtelse under ekstreme forhold som f.eks. fangenskab og koncentrationslejre – underforstået at der her ikke skulle være et selvobjektmiljø. Men hun kommer til at undergrave sin egen kritik med en uholdbar idealisering og idyllisering af sådanne mennesker og deres tilværelse. For det første ved vi fra f.eks. Frankl og andre, at mennesker, der opretholder selvets organisation under sådanne grusomme betingelser, netop er mennesker, der enten er i stand til på altruistisk vis at være noget for deres medfanger (trøste, lindre, hjælpe),

eller som (mere problematisk) identificerer sig med deres forfølgere. Altså mennesker der søger selvobjektmiljøer også der, hvor de ikke ser ud til at være til stede. For det andet kan jeg ikke forestille mig, at de mennesker, som Gullestad har i tankerne, rent faktisk også er i en selvtilstand, som helt og holdent svarer til den, de kunne være i, hvis de selv, frit vælgende, kunne være i deres egne selvobjektmiljøer. Jeg vil tværtimod tro, at man vil kunne fornemme stemninger, bestræbelser, virksomheder og i det hele taget en selvorganisation hos disse mennesker, som tydeligt viser, at de mangler deres niveauspecifikke og foretrukne selvobjektmiljøer. Disse mennesker, frataget deres niveauspecifikke og foretrukne selvobjektmiljøer, vil i bedste fald kunne fungere på den konstitution og det forudgående organisationsniveau, som de hidtil har sikret sig. Men de vil lide afsavn m.h.t. til det udviklingsaktuelle selvobjektmiljø – det der skal til for at give den sidste egentlige selvfylde, trivsel og følelse af meningsfuldt samvær i et herredømmefrit forhold med andre.

Endvidere siger Gullestad (ibid., s. 96), at selvobjektteoriens eneste fokus er spejling og bekræftelse af selvet, og hun tilføjer, at i en sådan teori er objekterne blevet reduceret til, hvad hun kalder for narcissistiske »supportere«. Igen er kritikken ganske enkelt malplaceret, og hænger antagelig også sammen med Gullestads manglende sans for organisationsdynamik og intentionalitet. Hun får ikke fat i, at selvobjektet er det ved objektet, som vedrører objektets rettedhed mod selvet – ligesom hun ikke har fået fat i, at spejling og idealisering markerer de psykodynamiske aspekter ved intentionaliteten, nemlig intentio og intentumaspekter af intentionalitetens rettedhed. Jeg vil fastholde, at Kohut dermed ikke har reduceret objektforholdet, men tværtimod abstraheret sig ind til objektforholdets psykodynamiske væsen, nemlig intentionaliteten.

Gullestad runder sin kritik af med noget, jeg til gengæld kan være enig med hende i, nemlig at Kohuts teori er uden begreber om relativ uafhængighed af bekræftelse af andre: Kohut tegner efter min mening omridset af teorien. Men hvordan den successive konstituering af planhøjere selvselvobjektforhold egentlig skal forklares i begrebslige detaljer, har vi endnu til gode at få udarbejdet.

Positivt inspireret af Gullestad (ibid. kapitel 12) vil jeg trække på de overvejelser, som Dworkin og Frankfurt har fremsat vedrørende autonomi. Dworkin (1981) bestemmer autonomi som dette at kunne identificere sig med egne grunde, d.v.s. grunde som ikke er dikteret af andre. Man udviser altså autonomi, når man har grunde, som man måske nok har til fælles med andre; men som man har gjort til sine egne uden at være under tvang af andre, og uden at være modvillig, d.v.s. at det er grunde, som man kan anerkende og stå inde for, at man har. Frankfurt (1981) mener, at denne bestemmelse ikke er helt præcis. Han mener, at det afgørende er, at man forholder sig kritisk reflekterende til sine egne grunde. At man har sine egne bevidst overvejede grunde til at stå inde for visse af sine grunde, og at man har sine grunde til at forsøge at udvikle mindre udviklede rettet-

heder til egentlige reflekterede egne grunde. F.eks. havde Tom Bygmester i sine unge dage grunde til at blive rasende over mesters kritik, som netop ikke var en spejling af hans grandiose selv. Senere udvikler han grunde til ikke at blive rasende over denne mangel på spejling af et grandios selv, og han kan forholde sig til mesters kritik som den optimale frustration, der fører ham ind i den næste udviklingszone, hvor han ser sit fag i et nyt perspektiv og ser nødvendigheden af omhuen med det, han laver.

At udvise autonomi kan derfor formuleres som dette, *at have sine egne grunde til at have de grunde, man nu en gang har*. Eller: autonomi betyder at have grunde af *anden orden*. Grunde af *første orden* er ureflekteret stræben efter dette eller hint – grunde af anden orden har at gøre med at stræbe efter at være en person, der stræber efter dette og hint og ikke andet.

På det grundlag kan vi nu skelne mellem det primære selv d.v.s. et selv af første orden, og det sekundære selv, selvet af anden orden. Det primære selv og den primære intentionalitet består i at være rettet, og særligt at være rettet mod bestemte selvobjektmiljøer. Det primære selvs organisation består i at leve (i) den intentionelle forbundethed med det selvobjektmiljø, man nu en gang er udleveret til. Det er en rettethed, der uden refleksion og valg oprettes, opretholdes og ændres gennem empatisk resonans fra selvobjektmiljøets spejlende dimension, fra dets idealiserende dimension og fra dets stille samværsdimensioner eller alter ego dimension. Selvet af anden orden består i frit villet og reflekterende at vælge sine selvobjektmiljøer.

Selvet kan med andre ord befinde sig på forskellige refleksionsniveauer, hvilket er søgt opsummeret med figur 6. Selvet af nulte orden er det gryende selv, der endnu er i sin helt spæde tilblivelse. Det drejer sig om de sider af tilværelsen – også voksne – hvor vi til stadighed stræber efter tilknytning til adækvate og niveauspecifikke selvobjektmiljøer. Selvet af første orden drejer sig om det niveau, hvor vi lever på basis af en forbundethed med selvobjektmiljøet, men en forbundethed som vi netop »blot« udlever uden at reflektere videre over den. Selvet af anden orden er det højere ordensniveau, som konstitueres af selvet af første orden og som samtidig organiserer det. Selvet af anden orden organiserer de grunde, vi står inde for og udviklingen af de grunde, der er under tilblivelse og forandring.

Selvet af første orden er altså det, vi bevidst reflekteret og frit villet forholder os til. Lad os føre ræsonnementet et skridt videre i lyset af Kohuts model af selvet, jf. figur 1 og 2, og i lyset af den fænomenologiske udlægning af et sådant selv som intentionalitet.

Anden orden <i>Jeg er reflekteret og frit villet forbundet med mit selvobjektmiljø</i>	Første orden <i>Er ureflekteret forbundet med dette selvobjektmiljø</i>	Nulte orden <i>Den primære intentionalitet er disintegreret, men i sin vorden</i>
<i>Jeg idealiserer, at jeg er den, der...</i> <i>Jeg idealiserer, at jeg er den, der...</i>	<i>... har disse spejlings- og idealiseringspolariseringer.</i> <i>... tager disse sider ved mig selv til mig og forsøger at udvikle hine andre sider ved særligt at forbinde mig med dette og ikke hint selvobjektmiljø.</i>	<i>Stræber efter dette eller hint selvobjektmiljø som ikke er empatisk tilgængeligt og som efterlader selvet som ikke-organiseret</i>
<i>Jeg er aktivt stræbende efter, at jeg er den der....</i> <i>Jeg er aktivt stræbende efter, at jeg er den, der...</i>	<i>... har disse spejlings- og idealiseringspolariseringer.</i> <i>... tager disse sider ved mig til mig og forsøger at udvikle hine andre sider ved særligt at forbinde mig med dette og ikke hint selvobjektmiljø</i>	

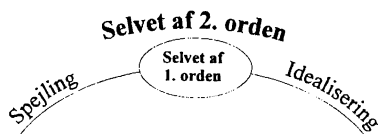
Figur 6.

Selvet af første orden er selvet med de grunde, de evner, de spejlinger og de idealiseringer som man nu en gang har, og de konstituerende mulighedsbetingelser for udvikling, som man nu en gang har. Men det er også det konstituerende selv, som er på vej til at blive organiseret af andenordensselvet med dets spejlinger og idealiseringer: Man får spejlende bekræftelse af den man er, og som man selvoverskridende er på vej til at blive og man idealiserer sig selv og sin udvikling: Finder værdier og mål i den man er og er på vej til at blive.

I begyndelsen er Tom bare murer på den måde, man var murer i katedralbyggeriernes tidsalder. Murer bliver han ved med at være resten af sit liv. Men han udvikler sig til at blive Tom Bygmester. En mand, der ikke bare kommer til at indtage en central og magtfuld position i det udsnit af den samfundsmæssige virksomhed, som har hans særlige interesse; men også en mand der retter sig mod sin egen udvikling, mod en stigende grad af indsigtfuld respekt for og værdsætning af alt omkring byggeriet af katedraler og dermed også med en stigende grad af realisme i sin udfarende virkekraft og bestræbelse på at realisere sig som Tom Bygmester og sin tilværelse som bygmester ved en katedral. Kort sagt: Tom udvikler sig selv.

Selvet af anden orden udgøres af de grunde, man har til at anerkende sig selv, som den man er, og som man er på vej til at blive. At man således har hensigter med sig selv – er rettet mod egen rettethed – kan teoretisk afbildes som dette, at selvet af første orden er indlejret som et alter ego i den psykodynamiske spændingsbue, der udgøres af selvet af anden orden. Selvet af første orden får dermed en rettethed, som på den ene side initieres

af selvet af anden orden: man har udfarende energi, gennemslagskraft, m.h.t. at være og blive sig selv, og denne udfarende kraft er rettet mod sig selv og sin tilblivelse.

Figur 7.

I en kultur som vores, der ikke mere tilbyder et simpelt og entydigt udviklingsrum, og hvori man ikke mere blot får sin personlighed og sin plads i tilværelsen givet, findes der heller ikke mere entydigt givne selvobjektmiljøer, og man befinder sig ikke uden videre i empatisk spejlende og idealiserbare alter ego miljøer.

Det fører i første omgang (på 0. ordensniveauet) på den ene side til maksimal frustration af det spejlende selvhævdende, hvis symptomatik er den narcissistiske krænkelsses vrede og raseri og på den anden side til maksimal frustration m.h.t. forbilleddannelse og idealiserbare værdidannelser og mål med tilværelsen, hvis symptomatik er narcissistisk depressiv tomheds- og forladthedsfølelser.

I anden omgang (på førsteordensniveauet) kan det føre til en stræben efter og en realiseret tilknytning til særligt spejlende og særligt idealiserbare subkulturelle selvobjektmiljøer: På den ene side voldeligt selvhævdende grupper som f.eks. rockergrupper og/eller ekstreme politiske aktivistgrupper, der ytrer sig med det Gullestad kalder en forceret autonomi, som først og fremmest sigter på arkaisk spejling af det grandiose selv. På den anden side f.eks. nyreligiøse grupper, gurubevægelser og alternative helsebevægelser, der muliggør imødegåelse af tomheds- og forladthedsfølelsen i kraft af sammensmeltningsoplevelser med gurun eller panteistiske, numinøse og holistiske følelser af at være del af en større helhed i kosmos.

I tredje omgang (på andenordensniveauet) udgør kulturens nybrud og mangfoldighed imidlertid også mulighedsbetingelsen for udviklingen af en øget refleksion, en øget introspektiv rettet mod egen rettet og altså en øget mulighed for den sekundære autonomi, der løfter selvet ud af den bevidstløse tilknytning til subkulturer af første orden og ind i selvvalgte selvobjektmiljøer, eller om man vil: subkulturer af anden orden, d.v.s. subkulturer der har projekt menneske for på et højere niveau end den arkaiske spejling og idealiserbarhed.

4. Afslutning og perspektivering

Kant forestillede sig at oplevelsen af identitet hidrører fra det transcendentale selvs enhedsdannende struktur. Denne forestilling om et a priori selv, der før mennesket overhovedet træder i kontakt med verden, er form-skabende og enhedsdannende, gennemstrømmer megen selvpsykologisk tænkning. *Antropologisk set* hidrører enheden og helheden i vores oplevelser af os selv, af verden og i det, vi har for med verden, imidlertid fra korrespondensen mellem os og den verden, vi lever i. Denne korrespondens oprettes og opretholdes fundamentalt af den menneskelige virksomhed. De transcendentale former – de former som de reale psykiske processer forløber i – findes ikke som platoniske ideer eller præstrukturer, men frembringes i selve den virksomme korrespondens med omverdenen.

Psykologisk set er det tilværelsesprojektet, der er det enheds- og helhedsdannende grundlag for selvets enhed og helhed, d.v.s. dets materielle eller reale identitet.⁹ Vi ser, hvordan der hos Tom Bygmester udvikler sig en stadig mere omfattende og dybtgående enhed og helhed i det, han har for med sin tilværelse; hans tilværelsesprojekt samler sig i stigende grad og stadigt mere omfattende og med stadig dybere forståelse omkring det projekt, det er at bygge en katedral. Et tilværelsesprojekt der korresponderer med den faktiske enhed og helhed, bredde og dybde i den livsverden, der udspiller sig omkring middelalderens katedralbyggerier. Det er på grundlag af udviklingen i sit tilværelsesprojekt at Tom gradvist udvikler sig til Tom Bygmester, d.v.s. gradvist udvikler sig og dermed sit selv til: »Jeg er den, der har dette projekt for med min tilværelse«.

Dermed har vi for det første fået givet et realistisk (vs. idealistisk) bud på, hvad der skal forstås ved det transcendentale selv. For det andet har vi fået fremstillet sammenhængen mellem almenpsykologiens og den antropologiske psykologis tre grundbegreber: Virksomheden, tilværelsesprojektet og selvet. For det tredje viser det sig, at denne sammenhæng er hierarkisk: Virksomheden er den fundamentale aktive forbundethed mellem mennesket og dets omgivelser. Oven på virksomheden opstår det menneskelige tilværelsesprojekt. Tilværelsesprojektet er ikke nødvendigvis altid bevidst reflekteret: Det er hverken muligt eller ønskeligt at skulle medtænke hvilken art af tilværelse hver af vore daglige handlinger og gøremål retter sig mod at oprette og opretholde. Men tilværelsesprojektet er altid intentionelt i betydningen, at det er rettet mod noget bestemt og af personens egne grunde. Oven på tilværelsesprojektet udvikler selvet sig som bevidst selvrefleksion.¹⁰ Se hertil skemaet i figur 8.

Almene psykodynamiske definitioner – og indplacering af Kohuts selvpsykologi.	
Virksomhed	... er den fundamentale aktive selvorganiserende forbundethed mellem en organisme og dens omgivelser, eller mere specifikt, mellem mennesket og dets omgivelser.
Tilværelsesprojektet	... er menneskets virksomme, reflekterede og frit viliede forbundethed med dets tilværelse. Det er begrebet om den psykodynamiske kraft, der består i at være (ekstrospektivt) rettet mod tilværelsen som sådan.
Selvet	<p>...er menneskets virksomme, reflekterede og frit viliede forbundethed med dets selv, dets virksomhed og tilværelsesprojekt. Det er begrebet om den psykodynamiske kraft, der består i at være (introspektivt) rettet mod egen rettedhed. Sondringen mellem det fænomenologiske og det transcendentale selv henviser til henholdsvis de fænomenologiske scripts og scenarier, der giver stof til de konkrete oplevelsesforløb og til de almene intentionelle strukturer for disse. Det transcendentale selv kan befinde sig på forskellige udviklingsniveauer: Den tilblivende intentionalitet (nulte orden), den primære intentionalitet (første orden), den sekundære reflekterede intentionalitet (2. orden).</p> <p>Fænomenologiske scripts eller scenarier er selvs indhold. Det er de konkrete oplevelser af eller fænomenologiske anskueliggørelser af sig selv og sit tilværelsesprojekt. Disse scripts eller scenarier former de konkrete oplevelser og handlinger, hvormed selvet og tilværelsesprojektet opretholdes og reflektivt bearbejdes mod forandring til et højere ordens niveau (scripts og scenarier f.eks. i form af mental træning, tolkning, dagligdags indsigter).</p> <p>Selvets psykodynamiske struktur er den intentionelle spændingsbue, der går fra det spejlede intentio til det idealiserbare intantum, og som retter eller intentionaliserer færdighederne og de fænomenologiske scripts. <i>Det er Kohuts fortjeneste at have peget på dette.</i> Og det er dette, jeg har lagt vægt på at præcisere i denne artikel.</p> <p>Projekt menneske er det ved tilværelsesprojektet, der særligt retter sig mod egen og andres rettedhed med særlig henblik på at udvikle intentionaliteten fra nulte, over første til anden orden. Begrebet om projekt menneske er således det overordnede begreb om den psykodynamiske, d.v.s. menneskeskabende kraft. Projekt menneske er det ved tilværelsesprojektet, der består i at være rettet mod sin egen selvudvikling gennem valg af selvobjektmiljøer – og som består i at være rettet mod den andens selvudvikling ved at være selvobjekt for vedkommende. <i>At have projekt menneske for er at være et selvobjekt.</i></p>

Figur 8.

Som vi så i artiklens 2. del, i afsnittet »Den empatisk-introspektive metode«, kan vi sondre mellem to niveauer i selv-selvobjektforholdet. Det forklarende niveau (som i det terapeutiske forhold ofte har karakter af det konfrontation), og det forstående niveau som først og fremmest bæres af følelsesmæssig empatisk resonans. Skemaet i figur 9 tager afsæt i denne sondring og endvidere fremsættes i dette skema nogle overvejelser over nogle yderligere inddelinger af forståelse og forklaring.

De to centrale dimensioner i selvobjektforholdet	
Konfrontation. (Forklaring).	<p>... er en persons rettedhed mod en anden persons måde at forholde sig på. Med den konfronterende måde retter man sig mod den anden persons nærmeste udviklingszone m.h.t. udviklingen af vedkommendes måde at være rettet på.</p> <p>Man kan være <i>konstruktivt konfronterende</i>, d.v.s. at man giver hjælp til, at den anden kan bevæge sig ind i sin nærmeste udviklingszone. Man kan være <i>destruktivt konfronterende</i>, d.v.s. man forholder sig til den anden person på en måde, der forhindrer vedkommende i at bevæge sig ind i den nærmeste udviklingszone. Endeligt kan ens måde at forholde sig til den anden på være præget af <i>manglende konfrontation</i> – en udartning af menneskeligt samvær, som Løgstrup har karakteriseret ved: »...at glide af mod hinanden, altid at vige udenom. Af dovenskab, af menneskefrygt – og af hang til hygge.« (Løgstrup, 1991, s. 35)</p>
Resonans. (Forståelse).	<p>... er dette, at man følelsesmæssigt berøres af de følelser hos en anden person, der helt fundamentalt bærer selvets struktur. Den resonans der vækkes i én, den følelsesmæssige genspejling af og det følelsesmæssige udtryk for den andens selvstruktur. Den anden får en oplevelse af, at man er i samklang med vedkommende, og vedkommende får en oplevelse af, at man har forstået hans/hendes selvstruktur og særlige personlige rettedhed.</p> <p>Man kan være <i>fuldt resonant</i>, d.v.s. at de følelser, der er vakt i én, genspejler hele den andens selvstruktur. Man kan være <i>selektiv resonant</i>, hvilket vil sige, at man kun berøres af bestemte sider ved den andens selv: f.eks. berøres man kun af de sider hos den anden, der vedrører spejlingen, men ikke af de sider der vedrører idealiseringen. Man kan være <i>dissonant</i>, hvilket vil sige at de følelser, man fyldes af ikke er i samklang med den andens selvstruktur overhovedet: f.eks. at man reagerer med afvisende irritation og vrede på det spejlingsbehov, man mærker hos den anden. Endelig kan <i>resonans være helt fraværende</i>, hvilket ytrer sig som en saglighed, der måske nok vedrører det saglige indhold i samværet, men ikke efterlader den anden med nogen form for oplevelse af samklang, eller oplevelse af, at man har forstået vedkommendes selvstruktur og personlige rettedhed.</p>

Figur 9.

Disse to centrale dimensioner i selvobjektforholdet, forståelse og forklaring, er flettet sammen. Et selvobjekt udviser både resonans og konfrontation over for den andens selvstruktur. Denne sammenhæng kan derfor illustreres med skemaet i figur 10, der kombinerer de to dimensioner. F.eks. kan et *positivt selektivt resonant* selvobjektforhold til en anden persons selvstruktur tænkes at være konstruktivt konfronterende: Man forholder sig adækvat spejlende til vedkommendes spejlingsbehov, samtidig med at man *konstruktivt konfronterede* gør den anden person opmærksom på dette på en måde, der hjælper vedkommende til at udvikle sit 2.ordensselv, d.v.s. vedkommendes eget forhold til sit spejlingsbehov. Et selvobjektforhold kan også være *dissonant* ved f.eks. af den ene eller anden grund, aktivt eller passivt, bevidst eller ubevidst at undlade at spejle den anden. Man kan tænke sig at et dissonant selvobjekt samtidig kan være konstruktivt resonant på den måde, at vedkommende sætter ord på og forklarer sin modvilje mod at spejle og bekræfte den anden – og at det sker på en måde, der alligevel optimalt frustrerende hjælper den anden ind i sin nærmeste

udviklingszone Den samme *dissonans* kan omvendt også tænkes at være konfronterende på en destruktiv måde, der netop ikke hjælper den anden ind sin nærmeste udviklingszone.

F o r s t å	Forklare		
	Konstruktiv konfrontation	Destruktiv konfrontation	Manglende konfrontation
	Indretter sig mod nærmeste udviklings-zone for 2.ordens-selvet.	Modretter sig mod 2.ordensselvet og dets nærmeste udviklings-zone.	Ingen rettedhed mod 2.ordensselvet.
	1	2	3
	4	5	6
Fuld resonans <i>Fuld afstemning med de følelser der fundamentalt bærer selvets struktur.</i>			
Selektiv resonans <i>Adækvat afstemning med de følelser der bærer én af den andens selv's poler.</i>			
Dissonans <i>Negativ selektiv resonans på de følelser der bærer én af den anden selv's poler.</i>			
Manglende resonans <i>Ingen følelsesmæssig reaktion på de følelser der bærer den andens selvstruktur.</i>			
	7	8	9
	10	11	12

Figur 10.

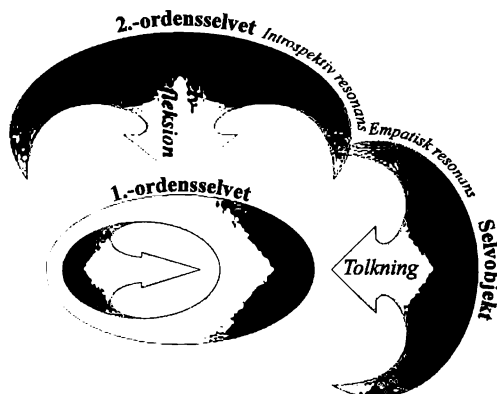
Som det ses, er skemaet i figur 10 kun antydnet. De 12 rubrikker er ikke fyldt ud med præcise bestemmelser, og endvidere er rubrikkerne adskilt fra hinanden med punkterede linjer. At skemaet ikke er gjort færdigt skyldes, at det ikke er så lige til at afgøre, om *alle* disse formelt konstruerede rubrikker også er reale kategorier for faktisk forekommende fænomener: Det forekomme f.eks. oplagt at fuld resonans kan være konstruktivt konfronterende (rubrik 1). Derimod er det for mig et åbent spørgsmål om fuld resonans også kan være ledsaget af destruktiv konfrontation (rubrik 2). At rubrikkerne er adskilt fra hinanden med punkterede linjer skal illustrere, at de pågældende kategorier ikke nødvendigvis er skarpt adskilte – man kan f.eks. godt tænke sig, at der er flydende overgange mellem fuld resonans og selektiv resonans.

Disse overvejelser omkring sondringen mellem empatisk resonans og forklaring kan nu sammentænkes med de to typer af udviklende rettedhed mod selvet: **a)** *selvobjektets* rettedhed, som store dele af artiklens 2. og 3. del har handlet om, samt **b)** *selvets egen* rettedhed mod sig selv (andenordensselvet), hvilket vi især har set på i artiklens 3. del i afsnittet »Om autonomi og forbundethed«. Begge disse to rettedheder, selvets egen og selvobjektets, har karakter af såvel resonans som forklaring: Empatisk resonans når det gælder selvobjektets rettedhed, og introspektiv resonans når det gælder selvets egen rettedhed. Tilsvarende kan man tale om tolk-

ning, når det gælder selvobjektets rettethed, og selvrefleksion når det gælder selvets egen rettethed. Disse sammenhænge mellem rettethederne fra selvobjektet og selvet samt de forklarende og empatisk-introspektive niveauer er søgt illustreret i figur 11.

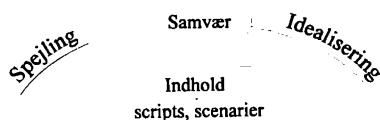
At have selvet som genstand for projekt menneske.

Rettetheden mod rettetheden.

Figur 11. Figuren viser, hvordan projekt menneske retter sig mod selvet fra to steder: fra egen rettethed mod rettetheden og fra dens (og det fælles tredjes, kulturens) rettethed mod rettetheden. Der skelnes altså mellem a) egne dynamiske kræfter, d.v.s. de fænomenologiske refleksioner, som har den særlige karakter, at de åbner for udviklingen af selvet og tilværelsesprojektet på et højere ordens niveau, og b) andres dynamiske kræfter der er det projekt menneske, som andre (og kulturen) retter mod én. Disse rettetheder eller kræfter kan befinde sig på to niveauer, tolknings- og refleksionsniveauet, og det empatiske og introspektive spejlings- og forbilleddannelsesniveau. Bemærk at de visuelle udtryk for de dynamiske kræfter går igen (som forklaret m.h.t. figur 2 og 3): Dels som noget omsluttende og støttende og dels som noget indgribende og konfronterende (reflekterende/tolkende).

En sidste overvejelse, der skal tages op, vedrører den skelnen mellem selvets indhold (det fænomenologiske selv) og dets psykodynamiske struktur (det transcendentale selv), som blev behandlet især i 2. del i afsnittet »selvets struktur vs. dets indhold« og i 3. del i afsnittet »Om selvets intentionelle struktur«. Sammenhængen mellem struktur og indhold er søgt illustreret i figur 12.

Figur 12.

Her skelnes mellem *indholdsresonans* og *intensionsresonans*. Og som sagt ovenfor kan man overveje, om selvobjektet rettere skulle kaldes for Resonansobjekt – af den særlige slags der giver resonans på selvets intentionelle struktur. Indholdsresonans refererer til dette, at to (eller flere) personer er konstruktivt optaget af et fælles tredje og til dette at de gensidigt reflekterer sagsorienteret på hinanden. Det er den oplevelse, man f.eks. får i en opbyggelig samtale med en kollega, der griber emnet og bygger videre på det. Intensionsresonans er den empatiske spejlende og idealiserende resonans. Det forekommer oplagt at et fælles samvær kan have karakter af både intensionsresonans og indholdsresonans. Det forekommer også indlysende at et fælles samvær kan have karakter af intensionsresonans uden at have karakter af indholdsresonans: Man kan f.eks. opleve empatisk spejling og altså føle sig forstået på det niveau, og samtidig fornemme, at den anden ikke helt forstår indholdet i det, man taler om. Derimod er det for mig stadig et åbent spørgsmål om det modsatte kan være tilfældet: Er det muligt at opleve indholdsresonans samtidig med intensionsdissonans? Er det muligt at opleve et egentligt konstruktivt samvær på det saglige indholdsmæssige niveau samtidig med, at man ikke føler sig forstået på det dybere niveau? Eller spurgt på en anden måde: Kan den *gode* samarbejds- eller samtalepartner samtidig være et ikkeselvobjekt, d.v.s. en person som man ikke føler sig spejlet af, som ikke er i stand til at lade sig idealisere, som man ikke fornemmer fællesmenneskeligt samvær med? Eller kan den gode samarbejds- og samtalepartner være en person som fordrer, at man skal være et selvobjekt, man ikke er i stand til, som man ikke ønsker at være, eller som ville være i modstrid med det, sagen i øvrigt fordrer?

*»Jeg håber, du får bygget din katedral,« sagde hun.
 Han blev overrasket. »Jeg troede, du var imod det.«
 »Det var jeg også, men jeg tog fejl. Du fortjener noget smukt.«
 (Ken Follet: Jordens søjler, 1989, s. 67)*

NOTER

1. Tak til Jette Fog, Jan Tønnes Hansen og Boje Katzenelson for kommentarer til artiklen.
2. Med Stern (1991) kan man udviklingspsykologisk set sondre mellem »det kliniske barn« og »det observerede barn«. Sterns pointe er, at vi på den ene side ikke skal reducere vores begreb om udviklingen til alene kliniske begreber herom. Det betyder imidlertid på den anden side ikke, at udviklingspsykologien skal hælde »det kliniske barn« ud med badevandet. Når det gælder komplekse ud-

viklingsforløb kan det være vanskelig at få fat i, hvad præcist man skal beskæftige sig med, når man studerer udviklingsmomenterne, før man har set, hvor udviklingen fører hen. Undersøgelsen af hvor børnene er på vej hen, må blandt andet også foregå i lyset af voksenpsykologiens billede af udviklingens faktiske retning – herunder også i lyset af den kliniske voksenpsykologi. Uden et sådant billede af hvor udviklingen fører hen, kommer udviklingspsykologien på empiristisk vis til at famle i blinde med usortet og tilfældig dataophobning til følge. Voksenpsykologien og den kliniske psykologi fungerer som en slags eyeopener, der kan vise udviklingspsykologerne noget om, hvad der er centralt at kigge efter. Således står begrebet om selvets udviklings i kraft af den følelsesmæssige afstemning mellem barn og voksen da også helt centralt i Sterns opfattelse af udviklingens psykodynamik – hvilket er en opfattelse, som i høj grad er inspireret af netop det kliniske begreb om og ikke mindst Kohuts begreb om den følelsesmæssige afstemning og empatien som noget helt centralt i forklaringen på den tilstand den voksne befinder sig, og de fortsatte udviklingsmuligheder den voksne står over for. Det er med denne perspektiveringsrelevans for udviklingspsykologien og for den almenpsykologiske forståelse af selvet og dets udvikling, at jeg i det følgende vil forsøge at trække det almenpsykologiske og ikke specielt kliniske ud af Kohuts model af selvet og dets livslange udvikling.

3. Når Kohut slår denne tematik an, er det selvfølgelig fordi seksual- og aggressionsdrifterne er de centrale i psykoanalysen og også f.eks. i Kernbergs version af selvpsykologien. Disse kommentarer skal hos Kohut ses som del af en lang række implicite kommentarer til og kritikker af Kernbergs selvpsykologi, der jo stadig i høj grad befinder sig inden for den funktionalistiske og driftsorienterede psykoanalyse – men det er en diskussion jeg ikke vil gøre yderligere ud af her (Se hertil f.eks. Hansen, 1994). Som Kohut siger, er seksualitet og aggression ikke primære fænomener, men derimod reaktive fænomener, og vi har ikke, som Kernberg tror, nået analysens endestation blot fordi vi er ankommet til klienternes oplevelser af deres seksualitet og fjendtlighed. Vi ser hvordan Kohut fremhæver, at det, som den klassiske psykoanalyse (og for så vidt også Kernberg) har bygget sin forståelse af psyken op omkring, nemlig seksual- og aggressionsdrifterne, netop ikke er væsenskerne i det menneskelige (nemlig selvets struktur og organiserende stræben), men derimod disintegrerede konstituerende elementer. På den måde er den klassiske psykoanalyse slet ikke en psykologi om det menneskelige som sådan, men om visse konstitutive elementer, der bliver særligt synlige, når det menneskelige er disintegreret. På en paradoksal og tragisk måde har psykoanalysen altså ikke blot formået at genspejle den neurotiske psyke, men ved at gøre denne genspejling til normalpsykologi endvidere forstærket det vestlige menneskes neurotiske selvforagt og selv fremmedgørelse, som kommer til udtryk i forståelsen af sig selv som værende i evig og hjælpeløs kamp med sin egen seksualitet og aggression
4. Denne intentio-intentum-struktur er et ontologisk grundvilkår ved alle selvorganiserende strukturer i naturen fra de simpleste (men dog meget komplekse) kemiske substanser over det biologiske liv og til den menneskelige. Dybest set er ethvert selvorganiserende system aktivt. På den ene side er der en selvorganiserende dynamik, der gør, at al aktivitet tager sigte på at oprette, opretholde og evt. udvikle organisationen i forhold til omgivelserne. Det er en stræben efter livet: intentio⇒. På den anden side er selvorganisering også tilpasning til de omgivelser, som systemet lever af og organiserende indoptager som konstituerer i sit system. D.v.s. at det selvorganiserende system retter sig ind mod, og indrettes af sine omgivers mulighedsbetingelser: ⇒intentum. I den menneskelige intentionaltitet som psykens selvorganiserende dynamik (eller blot: selvets dynamik) finder vi nøjagtig det samme grundmønster. På den ene side er der ved livets begyndelse en hel række biopsykisk medgivne tilknytningsprojekter, en selvhævdende virke-

trang, der bliver intentionalitetens intiobibevægelse (intentio⇒). På den anden side finder der sociale følelsesmæssige, kognitive og konative afstemninger sted mellem os og vore omgivelser – en afstemning i forhold til omverdenen i almindelighed og omgivelsernes projekt menneske i særdeleshed. Den markerer intentionalitetens intantumbevægelse (⇒intantum).

5. Derimod vil jeg give Wolstein ret i, at Kohuts holden fast ved den psykoanalytiske standardteknik er problematisk. Det ér besynderligt, og virker uigennemtænkt (eller som en sidste rest af loyalitet over for det psykoanalytiske samfund), at Kohut på den ene side siger, at selvpsykologien ikke ændrer noget ved den psykoanalytiske standardteknik, der jo forhindrer ægte interpersonalitet (d.v.s. at man kommer til indsigt i den andens selv via introspektion af den resonans dette selv vækker i ens eget selv) og samtidig (!) hævder empatien som den centrale metode (hvilket ér ægte interpersonalitet). Imidlertid ændrer denne inkonsistens i metode- og attitudeformuleringerne ikke det fjerneste ved det almenpsykologiske gods i de teoretiske formuleringer af selvet.
6. Kohut sammenligner faktisk (hvad Modell i øvrigt også refererer til) i al ubeskedenhed sin egen selvpsykologi med Brunelleshi's perspektivlære, der i renæssancen revolutionerede måden at afbilde (tegne, male) på. (Se Kohut, 1984, s. 175f).
7. Den organiseringsdynamiske tankegang og begrebet om frihedsgrader har jeg behandlet mere indgående i Bertelsen, 1994a.
8. Og i øvrigt også må læses som en ikkeadresseret indirekte kritik af Kernberg, der jo baserer hele sin forståelse af narcissistiske personlighedsforstyrrelser og borderline-tilstande på seksual- og aggressionsdrifterne som overordnede psykodynamiske kræfter.
9. Begrebet om forholdet mellem virksomhed og tilværelsesprojekt har jeg udarbejdet i flere detaljer i Bertelsen 1994a og 1994b.
10. En yderligere overvejelse over hvordan selvets niveauer er placeret i forhold til niveauerne i tilværelsesprojektet må henvises til denne note, eftersom jeg ikke vil tage yderligere plads til at gøre rede for min model af tilværelsesprojektets hierarkiske opbygning. Jeg angiver sammenhængen i nedenstående skema og henviser så i øvrigt til Bertelsen 1994a. For de, der er bekendt med mine overvejelser dér, skal pointeres, at det, som Kohut kalder alter ego forholdet ret beset befinder sig på et niveau svarende til tilværelsesprojektets mest fundamentale niveau, nemlig på niveauet for det socialt centrerede tilværelsesprojekt. Først på det decentrerede niveau fuldbyrder selvets intentionelle dynamik sig med alle sine polariteter.

	<i>Spejlingsdimensionen</i>	<i>Alter ego-dimensionen</i>	<i>Idealiseringsdimensionen</i>
<i>individeret</i>	<i>Vital selvrefleksiv udfarenhed.</i>	<i>At være et selv for sig selv og et selv der har projekt menneske for blandt andre selver der har projekt menneske for.</i>	<i>Føle sig opløftet af sin kulturelle værdier, have projekt menneske for med sig selv og andre</i>
<i>decentreret</i>	<i>Realistiske forventninger om anerkendelse fra andre.</i> ↑ <i>Grandios selvhævende udfarenhed</i>	<i>At være omgivet af konkrete identiske andre, der har samme art af daglige gøremål som én selv</i>	<i>Anerkendelse af andre, realistiske målsætninger og værdidannelser</i> ↑ <i>Tilknytning til idealiserede forbilleder og almægtige andre</i>
<i>centreret</i>	<i>vitalitet</i>	<i>At være til og at blive til i et menneskeligt miljø</i>	<i>mål</i>

REFERENCER

- BERTELSEN, P. (1993): »The Psychodynamics of activities and lifeprojects.« I: Niels Engelsted, et al. (eds.): *The Societal Subject*. Aarhus. Aarhus University Press.
- BERTELSEN, P. (1994a): *Tilværelsesprojektet. Det menneskelige niveauet belyst i den terapeutiske proces*. Dansk psykologisk Forlag.
- BERTELSEN, P. (1994b): »Kernen i det menneskelige tilværelsesprojekt er rettethed mod rettetheden. – Et forsøg på at besvare udviklingspsykologiens to grundspørgsmål: hvad og hvordan.« I: Asger Neumann (ed.): *Det særligt menneskelige. Udviklingspsykologiske billeder*. Hans Reitzels Forlag
- BOWLBY, J. (1971): *Attachment. Separation. Loss*. vol 1-3. Penguin Books 1971.
- DWORKIN, G. (1988): »The concept of autonomy«. I: John Christman (ed): *The Inner Citadel. Essays on Individual Autonomy*. Oxford.
- FOG, J. (1986): »Adskildthed i forbundethed«. *Psyke og Logos*, 7 (1), 86-108.
- FOG, J. (1994): »Empatisk formåen og sans for moral«. I: Asger Neumann: *Det særligt menneskelige. Udviklingspsykologiske billeder*. Hans Reitzels forlag.
- FOLLET, K. (1989): *Jordens søjler*. København. Cicero.
- FRANKFURT, H. (1988): »Freedom of the will and the concept of the person«. I: John Christman (ed): *The Inner Citadel. Essays on Individual Autonomy*. Oxford.
- GIBSON, E.J. & SPELKE, E.S. (1983): »Perceptuel development«. I: *Carmichaels's Manual of Child Psychology*.
- GULLESTAD, S.E. (1992): *A si fra. Autonomibegrebet i psykoanalysen*. Universitetsforlaget.
- HANSEN, J.T. (1994): »Selvpsykologiens tilgang: Et trin under overfladen«. *Nordisk Psykologi*, 46 (1), 26-46.
- HILDEBRANDT, S. (1994): *Den proaktive og fremtiden*. Århus Stifttidendes kronik, d. 9. juli.
- KATZENELSON, B. (1985): »Moralens inderside«. *Psyke & Logos*, 6, 354-377.
- KATZENELSON, B. (1989): *Psykens verden, i verden. Et naturevangelium*. Aarhus Universitetsforlag.
- KATZENELSON, B. (1994): »Mennesketilblivelsens koreografi-og kundskabens grundlag. Et evolutionært perspektiv på projekt menneske«. I: Asger Neumann (ed.): *Det særligt menneskelige. Udviklingspsykologiske billeder*. Hans Reitzels Forlag.
- KOHUT, H. (1959): »Introspection, empathy, and psychoanalysis«. *Journal Amer. Psychoanal. Ass.*, 8, 567-586.
- KOHUT, H. (1966): »Forms and transformation of narcissism«. *Journal Amer. Psychoanal. Ass.*, 14, 243-272.
- KOHUT, H. (1971): *The Analysis of the Self*. New York. International Universities Press.
- KOHUT, H. (1977): *The Restoration of the Self*. New York. International Universities Press.
- KOHUT, H. (1979): »The Two analyses of Mr. Z«. *Int. J. Psycho-Anal.*, 60, 3 -27.
- KOHUT, H. (1982): »Introspection, Empathy, and the semicircle of mental health«. *International Journal of Psychoanalysis*, 63, 395-407.
- KOHUT, H. (1984): *How does Analysis Cure*. Chicago. The University of Chicago Press.
- LØGSTRUP, K.E. (1991): *Den etiske udfordring*. Gyldendal.
- MAMMEN, J. (1983): *Den menneskelige sans. Et essay om psykologiens genstandsområde*. Dansk psykologisk Forlag.
- MAMMEN, J. (1986): »Erkendelse som objektrelation«. *Psyke og Logos*, 7 (1), 178-202.
- MAMMEN, J. (1989): »The relation between subject and object from the perspective of activity theory«. I: Niels Engelsted et al. (eds.): *Essay in General Psychology*.

- Seven Danish Contributions presented to Henrik Poulsen.* Aarhus. Aarhus University Press.
- MODEL, A. (1986): »The missing elements in Kohut's cure«. *Psychoanalytic Inquiry*, 6 (3), 367-385.
- NEUMANN, A. (ed.) (1994): *Det særligt menneskelige. Udviklingspsykologiske billeder.* Hans Reitzels Forlag.
- PAHUUS, M. (1993): *Den enkelte og de andre. Om at være sig selv uden at være sig selv nok.* Gyldendal.
- POULSEN, H. (1993): *Guds kærlighed og menneskenes.* Aarhus Universitetsforlag.
- STERN, D. (1991): *Barnets interpersonelle univers.* København. Hans Reitzels forlag.
- STOLOROW, R.D. (1986): »Critical reflections on the theory of self psychology. An inside view«. *Psychoanalytic Inquiry*, 6, 387-402.
- TOBIN, S.A. (1991): »A comparison of psychoanalytic self psychology and Carl Rogers's personcentered therapy«. *Journal of Humanistic Psychology*, 31 (1), 9-33.
- TRAD, P.V. (1992): »Previewing: Its relation to self formation in the systems of Sullivan, Kohut, and Stern«. *Contemporary Psychoanalysis*, 28 (2), 199-227.
- WIMMER, H. & PERNER, J. (1983): »Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception«. *Cognition*, 13, p 103-128.
- WIMMER, H. (1982): *Zur Entwicklung des Verstehens von Erzählungen.* Wien.
- WINNICOTT, D.W. (1953): »Transitional objects and transitional phenomena: A study of the first not-me position«. *International Journal of Psychoanalysis*, 34, 89-97.
- WINNICOTT, D.W. (1957): *Mother and Child. A Primer of first Relationships.* New York.
- WINNICOTT, D.W. (1958): »Primary maternal preoccupation«. I: *Collected papers.* New York.
- WINNICOTT, D.W. (1965, 1958): »The capacity to be alone«. I: *The maturational proces and the facilitating environment.* London. The Hogarth Press.
- WOLSTEIN, B. (1987): »Experience, interpretation, self-knowledge«. *Contem. Psychoanal.*, 1987, 23, 329-349.
- VYGOTSKI, L.S. (1962): *Thought and Language.* M.I.T. Press.
- ZIEHE, T. (1989): *Ambivalenser og mangfoldighed.* København. Politisk Revy.